НАЦИОНАЛЬНАЯ ... ТЫВА

ШЫН

№ 108 (18070)

2011 чылдың сентябрь 20, вторник

Садар өртээ 5 рубль.

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Чазак Даргазының ажыл-албаны

СТОЛДАРДА СОЛУН ЧЕМ

Москвада өөренип турар студентилер-биле ажык чугаа

Амданныг чем – рактар.

Тываның Москвада Бү... н эргелиг төлээ черинин... ан-савазынга келген ... ва студентилер солун ... чиир аас-кежиктиг ... ганнар.

...аа студентилер Тыва Респуб...ның Баштыңы Шолбан Кара-...биле ажыл-херекчи чугаа ...ганнар. Чазак Даргазының ...ының сургакчылаашкын кылып ...аш, Донда Ростов хоорайдан ...чедип келген турган. Ол хоо...ан эккелгени хайындырып каан ...ар-биле студентилерни чемгер... солун болган.

...л ужуражылга үезинде оол... болгаш кыстар боттарының ...адыкчы планнарын Шолбан ...-оолга таныштырып, Мос...ның дээди өөредилге черле...е канчаар өөренип турарын ...алааннар. Тываның социал...омиктиг хөгжүлдезиниң бол... мергежилиниң аайы-биле ...га кирип алырының айтырыг... база хажыызынга артпаан. ...уку чылдарда дээди өөре...е черин доосканнар ажылга ...п шыдавааның талазы-биле ...релин аныяктар илеретккеннер.

Херектиг мергежилди шилип алган болгаш езулуг специалистер апарганнарга ажылга кирип алыры улуг берге айтырыг эвес дээрзин Шолбан Кара-оол чугаалаан. «Ындыг кижилер ажылагыйның бүгү адырларынга, каяадаа херек. Амгы үеде Тывада казып тывыышкын үлетпүрүнге, энергетикага, тудуг адырынга болгаш демир-орук ажыглалынга специалистер херек болуп турар. Сөөлгү үеде улус юристер, экономистер хөлүн эрттир көвүдээн дижип турар болгай, бир эвес бедик мергежилди чедип алган болган болза, солун, перспективтиг ажылды олар тып алырлар, ындыглар кажан-даа негеттинер» – деп, Чазак Даргазы чугаалаан.

Инженер болгаш техниктиг мергежилдер шилип ап турар студентилерниң чагаалары-биле Шолбан Кара-оол танышкаш, оларның ажылга тургузарының дугайында дилээн хандырган.

Тергиин өөредилгелиг студентилерге Чазак Даргазының стипендияларының дугайында чугаа херек кырында ажыл-херекче шилчий берген. Бүдүн өөредилге чылының дургузунда тергиин эки демдектер алыры нарын дээрзин студентилер чугаалааннар. Ындыг байдал М.В. Ломоносов аттыг күрүне университединде, Бауман аттыг техниктиг университетте өөренип турарларга ол аажок хамааржыр. Оон аңгыда стипендияларның квоталар саны эвээш болуп турарын студентилер дыңнатканнар, Москваның бүгү дээди өөредилге черлеринге чүгле дөрт квота черле эвээш.

Ол бодалды Шолбан Кара-оол деткээн. ТР-ниң Чазааның Даргазының стипендияларының дугайында Дүрүмнү Чазак эде көөр, ону бир өөредилге семестринге тургузар дээрзин ол бүзүреткен. Оон аңгыда Москвада өөренип турарларга квотаны немеп бээр дээрзин база аазаан.

Тываның Баштыңы аныяк специалистерни чурталга шөлү-биле хандырарының айтырыгларынга доктааган. Ол дээрге «кызыл» диплом алганнарга ипотека чээлизиниң чамдыызын, тодаргайлаарга, ипотека өрезиниң хуузунуң кезиин төлежири болур. Оон аңгыда хамаатыларның чамдык категорияларынга бажың тудуп алыры-биле 150 кубометр ыяшты «чиигелделиг» алырын көрген, ындыг хамаатыларга аныяк специалистер база кирип турар.

Чазак Даргазы-биле ужуражырга солун-дур.

Чурталга бажыңының дугайында айтырыг көдүрген чамдык студентилер деткимчени ол черинге-ле алганнар, оларның республиканың муниципалитеттер удуртукчуларының адынга бижээн билдириишкиннеринге Тываның Баштыңы бодунуң резолюциязын салган.

Тыва Республиканың Москвада Бүрүн эргелиг төлээ чериниң медээзинден.

Ужуражылга соонда – тураскаалга чурук.

РЕГИОНДАН ДЕЛЕГАТТАР

Бо чылдың сентябрь 23-24 хүннеринде «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Москвага болур XII съездизинче регионнуң делегациязын Шолбан Кара-оол баштап баар.

Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу база Тываның делегациязының составында кирип турар. Партияның регион салбырының Кызыл хоорайга болган отчет-соңгулдалыг конференциязының II үе-чадазында өске делегаттарга Тываның Дээди Хуралының (парламентизиниң) удуртукчузу, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Тыва регион салбырының (ТРС-тиң) Политчөвүлелиниң секретары Каң-оол Даваа, «Восток» КХН-ниң директору, Дээди Хуралдың депутады Сергей Уюсов олар соңгутканнар. Ол чыышче чалатканнар: Тываның сураглыг мөгези, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының талалакчыларының регион чөвүлелиниң кежигүнү Маадыр Монгуш болгаш Ниити-россияның улусчу фронтузунуң регионда дүүштүрүлге чөвүлелиниң удуртукчузу, партияның баштыңының регионда хөй-ниити хүлээп алыышкынының удуртукчузу Өнер Ондар.

Отчет-соңгулдалыг конференцияның үезинде праймеризтиң түңнелин үндүрген болгаш Улусчу программаның төлевилелин чугаалашкан болгаш Бүгү-россияның «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиязының соңгулда мурнуунуң программазынга саналдарын киирген. Ол айтырыглар талазы-биле илеткелди Өнер Ондар кылган.

Ооң чугаалап турганы-биле алырга, тос шөлге бадылаашкыннар ажык болгаш организастыг эрткен. Праймеризти эрттирерин эки организастааны дээш партияның Таңды, Кызыл болгаш Бии-Хем кожууннарда, а ол ышкаш Кызыл хоорайда салбырларынга болгаш «Чаңгыс демниг Россия» партиязының девискээр салбырындан болгаш Ниити-россия улусчу фронтудан 1800 соңгукчуларга ол өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Чугаалашканының түңнелинде Улусчу программаже хамаатыларның 4000 ажыг саналдары кирген. Эң чугула кылдыр үш төлевилелди шилип алган. Бирээзи – Моол болгаш Кыдат-биле садыг-экономиктиг харылзааларны экижидер сорулга-биле М-54 автоорукту угланыышкынын өскертири. Кызыл–Эрзин күрүне кызыгаары деп мурнуу угланыышкындан барыын талаже Кызыл–Чадаана–Хандагайты күрүне кызыгаары деп, хөй талалыг чурумга ажылдаар Хандагайты (Россия) болгаш Боршо (Моол) эрттирилге пунктуларын тавартыр чорударын ында саналдап турар. Федералдыг автоорукту Кызыл–Чадаана–Хандагайты участогун көдээ автоорукту сайзырадырының баазазы болдурары база көрдүнүп турар. Ийи дугаарында–республикада энергияның айыыл чок чоруун хандырары. Ол дээрге 25-27 млрд. рубль өртектиг чылыдылга болгаш электри четкилерлиг ЧЭТ-тиң тудуу-дур. Үште – спорт-кадыкшылга баазалыг 20 уруглар садтарын тудары.

ТР-ниң албан-езузунуң сайтызындан.

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН КЫЗЫЛЫМ...

Чылдың-на найысылал Кызыл күзүн чүзүн-баазын чечектер-биле шыва алдынып, чараш шинчи кирип бар чыдарын кызылчылар-даа, аалчылар-даа эскерип тур боор. Ону Кызыл хоорай чагыргазының болгаш херээженнер эвилелиниң кады, демниг ажылдажылгазының чедиишкини деп үнелеп болур деп бодаар мен. Чыл санында эртип турар «Чечектелген Кызыл» деп конкурстуң түңнелдерин Орус культура төвүнге түңнеп үндүрген. Бо конкурс төрээн хоорайын, ажылдап-чурттаан девискээрин, боттарының бажыңын чараш, онзагай кылдыр каастап чаагайжыдарынга ынактарның чогаадыкчы конкурузу болу бергенин кызылчылар билир болгаш, чыл санында киржир күзелдиглерниң саны өзүп турары ол.

Бо чылын Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының төлээлери ол конкурстуң кол деткикчилериниң бирээзи болуп, боттарының шаңналын тургускан турган. Кол негелде — конкурс хоорайда бүдүрүлгелерниң, организациларның болгаш чуртталга оран-савазын харыылап турар эштежилгелерниң база чуртталга-коммунал хандырылга эргелелдериниң ортузунга болуру.

Чай дургузунда кылдынган ажылдың түңнелдерин жюри кежигүннери үндүрүп, тиилекчилерни илереткеш, шаңнал-макталдарны хөйнүң мурнунга тывыскан. Ол онзагай мөөрейниң тиилекчилери кымнарыл, таныжып көрээлиңер.

«Эң-не чаагайжыттынган күрүнениң, муниципалдыг албан чериниң девискээри» деп номинацияга муниципалдыг өөредилге албан черлери — № 15 лицей биле № 5 гимназия жюриниң үнелелин ап, 30 муң рубльдиң акша шаңналын алган. Назы четпээн уруглар албан черлериниң ортузунга Кызылдың 30 дугаарлыг уруглар сады ындыг шаңналга төлептиг болган. Чуртталга оран-савазын харыылап турар черлерниң ортузунга «ЖЭУ-2» биле «Порядок» ТСЖ шылгараан. А албан черлериниң ортузундан Тыва Республиканың Национал музейи ылгалып, тускай шаңналды алган. Кара эртенден орай кежээге чедир хоорайның арыг-силии дээш могаг-шылаг чок ажылдап турар «Чаагайжыдылга» МУБ-туң ажылчыннарының ажылын үнелеп, шаңнал акшазын бүдүрүлгениң удуртулгазынга тывыскан.

«Эң-не үлегерлиг подъезд» деп шаңналды Красноармейская кудумчузунда 170 дугаар бажыңның дөрткү подъездиниң чурттакчыларынга берген. Ийиги черни 5 дугаар ЖЭУ-нуң Колхозная кудумчузунда подъезд алган. Үшкү черге Щетинкин-Кравченко кудумчузунда 75 дугаар бажыңның подъездизи төлептиг дээрзин жюри үндүрген.

Солагай талакы дачалардан Валентина Малышеваның дузалал ажыл-агыйы **«Эң-не эки дача участогу»** деп шаңналды үлегерлиг огороду дээш алган. Ийиги, үшкү черлерни Галина Кончук биле Андрей Пекарский үлешкеннер. Хоорайның хем ол чарыында микрорайонундан Антонина Байкараның балкону чечектерден бүткен онзагай, чараш чер деп онзаланып, бирги черлениң шаңналын алган. Надежда Борисова биле Валентина Стерехова олар балконнарында айыраң-каас чечектери биле ылгалып, шаңналдарны алган.

Ирина Огнева бодунуң бажыңының чанында черинге дириг амытаннар дүрзүзүн хевирлеп, чечек-чимистиг чараш девискээрни кылган. А Островский кудумчузунда чурттап турар Екатерина Широкова бажыңының чанында тускай хөлчүгешти кылгаш, дыштанылга девискээрин кылып алган. Ында балыктар эштип, чемнеп турарын хайгаарап болур. Ынчангаш ол ийи херээжен улуска **«Үлегерлиг бажың чанының девискээри»** деп номинацияның бирги черин үлештирер деп шиитпирни жюри үндүрген.

«Эң-не онзагай клумба» деп номинацияга «Чечектелген Кызыл» деп эрткен чылгы ко[...] тиилекчизи Вера Мамер[...] катап шылгараан. Ол бо [...] мурнунда тарывайн [...] бистиң Тываның агаар-б[...] таарышпас деп санады[...] сорттарның чечектери [...] тарааш, жюриниң сон[...] болдурган.

«Чаагайжыдылга тал[...] аныяктарның онзагай [...] кини» деп номинацияга [...] дыка эвээш киргенин [...] кежигүннери хараадап[...] лээн. Ындыг-даа болз[...] хоорайның Күш-ажылчы [...] отряды чаагайжыдылга[...] арыглаашкын ажылынга [...] лиг киржилгези дээш [...] алган. Кадык камгала[...] черлериниң ор[...] Уруглар бажы[...] Республиканың[...] вырлыг аарыгла[...] гези эки чаагай[...] дээш акша шаң[...] алган.

Найысылалд[...] чурттакчылары[...] черлерин болгаш[...] коллективтерни [...] чылын болур к[...] идепкейлиг ки[...] кыйгырдым. Чүг[...] хоорайывыс ар[...] каас-шиник апаар[...] деп бодалдыг ме[...]

Айрада МО[...]

Чингис СА[...] тырттырган чур[...]

Далайга дамды дуза

ХОСТУГ-ШӨЛЭЭН СЕЛГҮҮСТЕП ЧОРЗА!

Өмек-дөмек болуру-биле дузалажыылыңар

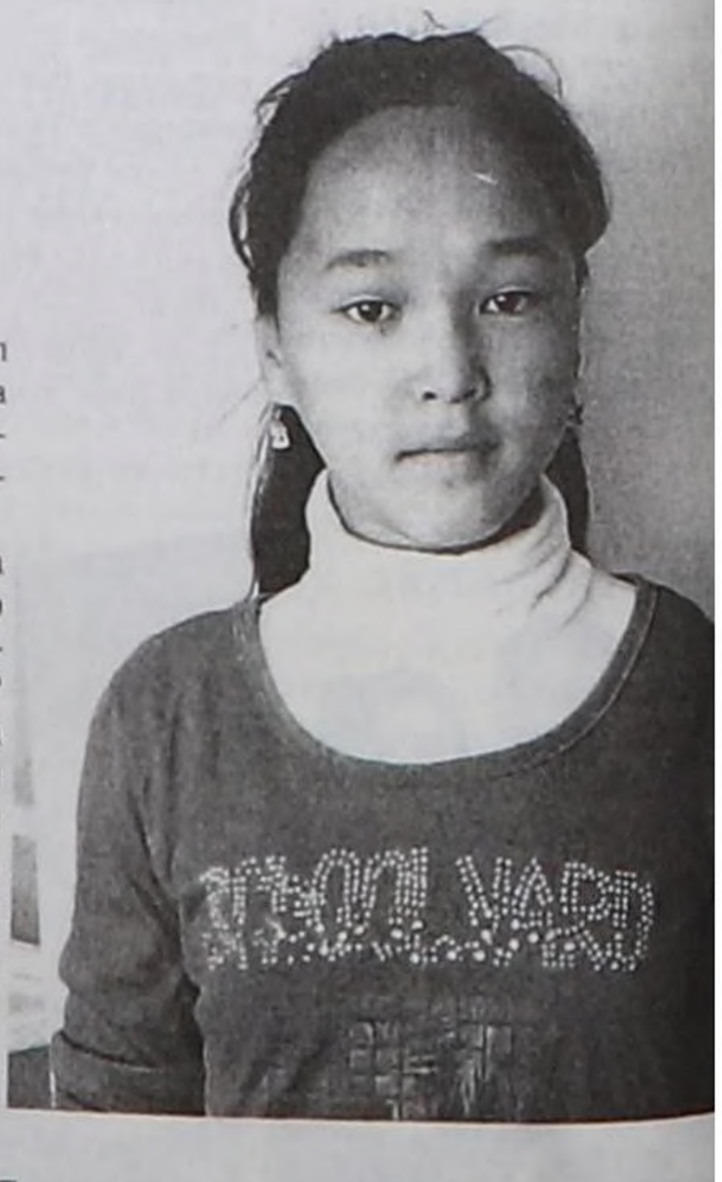

«Шын» солуннуң редакциязынга регионнар аразының «Ачы-буян» социал дуза көргүзер хөй-нииити организациязының даргазы Галина Донгаковна Дарташ Ак-Довурак хоорайда Республиканың тускай (эдип-чазаар) кадык байдалы кошкак уруглар өөренир школа-интернадының өөреникчизи, ийи буду бастынмас Анюта Ошаровна Монгушту эмнедир сорулгалыг «Россияның уруглар клиниказы-биле» дугуржулга чарып алганын, а Анютага аай-дедир орук хөлезилээр, улуг кезиишкинниң өртээн төлээр акша-хөреңги херек болуп турарын чугаалап, чонга бо байдалды тайылбырлап, оларны эвээш-биче-даа болза, деткимче көргүзеринче кыйгырып бээрин дилеп келген. Аалчывыс-биле ол дугайын чугаалаштывыс.

— **Бир дугаарында, номчукчуларывысты ажылдап турарыңар «Ачы-буян» организациязы-биле таныштырып көрүңерем, Галина Донгаковна.**

— 2011 чылдың апрель 8-те тургустунган. Москва хоорайда «Уругларга милосердие» фондузунуң арга-дуржулгазын ап, ооң деткимчези-биле кадыкшылы кошкак, амыдырал-чуртталгазында нарын байдалда турар өскүс болгаш чединмес өг-бүлелерден үнген уругларга дуза көргүзер сорулганы салып алган ажылдап тур бис. Ийе харын, шак ындыг уругларга күрүне улуг деткимчени көргүзүп турар, ынчалза-даа бистиң дузавыс база артык эвес.

— **Ындыг буянныг ажыл-херекти эгелээр деп бодал канчап тыптып келди?**

— Хеймер оглум аарый берген-де, кадыкшылы багай уругларга дузаның чугула херегин билген мен. Черле ынчаш бодум база 5 ажы-төлдүг болгаш уругларга ынаам кончуг. Аарыг-аржык бистиң салгалдарывыска турбазын деп күзээр-дир мен.

— **Тывада кадыкшылы кошкак, эмнедип алыксап турар уруглар эвээш эвес болгай, Анютаны канчаар шилип алган силер?**

— Ийе, дуза херек уруглар хөй. Анюта — Ак-Довуракта кадыы багай уруглар школазында уругларның улуу, 14 хар чеде берген боорга, ону баштай эмнедир деп шиитпирледивис. Улуг операцияларны 18 хар четпээнде эртер болза эки. А арткан уругларда үе бар, ажырбас.

— **Анюта база ооң чоок кижилери силерниң бо шиитпириңерни канчаар хүлээп алды?**

— Анюта-даа, ооң авазы-даа чөпшээрежип турар, а харын-даа кезиишкин эртерин четтикпейн манап турар улус.

— **Анютага ачы-дуза чедирер дизе, чүнү канчаар болза экил?**

— Кандыг-даа дузаны улуг өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алыр бис. Колдуунда-ла акша-хөреңги херек болур чүве-дир ийин.

АВТОРДАН: бичии Анюта Галина Донгаковна ышкаш ак сеткилдиг, буянныг кижиге дужа бергенин безин улуг аас-кежиим деп санап, келир үеде үе-чергези-биле селгүүстеп болурунга дыка өөрээн. Төрүмелинден буттары бастынмас уругнуң чер кырынга хостуг-шөлээн кылаштай бээрин амгы үениң эртем-техниказының магадылап турары безин хуулгаазын-дыр. Ынчангаш, эргим, хүндүлүг, эриг баарлыг чонувус, бо буянныг үүлеге киржип, далайга дамды дуза дээри ышкаш, Анютага, эвээш-биче-даа болза, эмек-дөмек болур кылдыр дузалажырыңарны диледивис. Ачы-дуза акша-хөреңгизин дараазында агар санче шилчидип болур:

Получатель платежа: РОО социальной п[...] «Благодеяние»

ИНН| КПП: 1717010389 171701001

ОГРН: 1111700000092

Р| сч.: 40703810457000000049 в банке Тув[...]

РФ ОАО «Россельхозбанк» Кызыл

Корр.счет 3010181040000000738[...]

БИК: 049304738

Назначение платежа: Целевое благотвори[...] пожертвование на реализацию программы «Мило[...] детям»

Шончалай МААТЫ-[...]

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожууннуң ургустунганының 70 чылы-биле холбаштыр кожууннуң ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга ачы-хавыяазы лгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы эш **«Тыва Республиканың өөредилзиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүнлүг атты** Мугур-Аксы суурда өөредилге очуну **Адыг Одучуевич Хертекке** тыпсыр.

Мөңгүн-Тайга кожууннуң социал-экононтиг хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы болгаш й чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **ыва Республиканың алдарлыг ажылкчызы» хүндүлүг атты** күш-ажылдың очуну **Эрес-оол Онанович Сааяга** тыпсыр.

Культура болгаш уран чүүл адырынга ы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сетлдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың льтуразының алдарлыг ажылдакчызы» ндүлүг атты** культураның хоочуну **Эрес-л Бады-Очурович Сааяга** тыпсыр.

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак ткилдиг ажылы дээш **Тыва Республикаң Чазааның Даргазының Хүндүлел жии-биле** Кызыл-Хая суурнуң "Мөгенренниң ниити билиг ортумак школазы" нииилигниң муниципалдыг өөредилге албан ниниң директору **Орлан Сандый-оолович мбуну** шаңнаар.

Кадык камгалал адырынга хөй чылдарда сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиның Чазааның Даргазының Хүндүлел жии-биле** кадык камгалалының "Мөңгүнганың төп кожуун эмнелгези" муниципалкадык камгалал албан чериниң кол эмчи**Дугаар-оол Шожал-Даржаевич гекти** шаңнаар.

Көдээ ажыл-агый адырынга хөй чылдарк сеткилдиг ажылы дээш күрүнениң унилыг "Малчын" бүдүрүлгезиниң малчыны **ександра Доржуевна Салчакты** ннаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың август 26
№ 125

«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг жылдакчызы» хүндүлүг атты О. Ооржакка, Т.М. Рогачевага тыпсырының дугайында

Өөредилге адырынга ачы-хавыяазы лгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы ш **«Тыва Республиканың өөредилгениң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг ы** Тыва Республиканың Барыын-Хемчик жууннуң "Кызыл-Мажалык суурнуң ниити иг ажык школазы" ниити билигниң ниципалдыг албан чериниң директорунуң едилге-кижизидилге ажылының талазые оралакчызы **Ичин Очуровна Ооржак**- "Ак-Довурактың № 1 ортумак школазы" ти билигниң муниципалдыг албан чериниң классгар башкызы **Татьяна Михайловна ачевага** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың август 26
№ 126

«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг жылдакчызы» хүндүлүг атты А.М. Чаш-оолга тыпсырының дугайында

1. Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак килдиг ажылы дээш **«Тыва Республикаөөредилгезиниң алдарлыг ажылдакы» хүндүлүг атты** Тыва Республиканың т-Хем кожууннуң Хайыракан суурда едилге хоочуну **Александра Максимов-Чаш-оолга** тыпсыр.

2. Тыва Республиканың Чазааның Даргаың 2011 чылдың июнь 24-те **«Тыва спубликаның алдарлыг ажылдакчызы» дүлүг атты А.М. Чаш-оолга** тыпсырының айында" № 97 Чарлыын күжүн чидирген деп санаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың август 26
№ 127

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты К.Х. Серенотка тыпсырының дугайында

Хөмүр-даш үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** "Тываның даг-руда компаниязы" кызыгаарлаттынган харыысалгалыг ниитилелдиң автотранспорт цегиниң чолаачызы **Каң-оол Хомушкуевич Серенотка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың август 29
№ 128

Тыва Республиканың Өвүр кожууннуң тургустунганының 70 чылы-биле холбаштыр кожууннуң ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле** Ак-Чыраа суурнуң муниципалдыг "Чалааты" унитарлыг бүдүрүлгезиниң инженер-агрономуу **Дангаа Кунгаевич Майындыны** шаңнаар.

Көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг чылгычызы» хүндүлүг атты** Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитединиң Өвүрнүң кожууннар аразының килдизиниң башкарыкчы специализи, муң малдыг малчын **Владимир Намбар-оолович Монгушка** тыпсыр.

Күш-культура болгаш спорт адырынга ачы-хавыяазы дээш **«Тыва Республиканың Начын мөгези» хүндүлүг атты** Өвүр кожууннуң "Хандагайтының элээди уругларның спорт школазы" муниципалдыг немелде өөредилге албан чериниң тренер- башкызы **Альберт Викторович Комбуй-оолга** тыпсыр.

Музыка өөредилгезиниң адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Хандагайтының уругларның уран чүүл школазының Солчурда салбырының фортепиано клазының башкызы **Александра Ортунашовна Монгушту** шаңнаар.

Кадык камгалалының адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** "Өвүрнүң төп кожуун эмнелгези" кадык камгалалының муниципалдыг албан чериниң фтизиатр-эмчизи **Вера Шойгаровна Биче-оолду** шаңнаар.

Күш-ажылчы чедиишкиннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Саглы сумузу көдээ чурттакчылыг черниң даргазы-баштыңы **Шолбан -оол Начын-Бораевич Сааяны,** Өвүр кожууннуң чагыргазының чолаачызы **Вадим Биче-оолович Севекпитти** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 2
№ 129

Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууннуң тургустунганының 70 чылы-биле холбаштыр кожууннуң ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Кожууннуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге салыышкыны болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Ордени-биле** Кызыл-Даг суурда эт-херекселдер каасталгазының талазы-биле уран чүүлдүң мастери **Көгел Мижитеевич Сааяны** шаңнаар.

«Тыва Республиканың шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле Кызыл-Даг суурда "Мажалык" тараачын-фермер ажыл-агыйының удуртукчузу **Сергей Допчааевич Монгушту** шаңнаар.

Кожууннуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** Хемчик суурда күш-ажылдың хоочуну **Серекей Сонамович Хертекке** тыпсыр.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Хемчик суурда күш-ажылдың хоочуну **Клавдия Санчатовна Номчуланы,** Хемчик суурда күш-ажылдың хоочуну **Ким-оол Чимит-Доржуович Салчакты** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 2
№ 130

«Тыва Республиканың Улустуң мастери» хүндүлүг атты А.Б. Сааяга тыпсырының дугайында

Чоннуң ус-дарган уран чүүлүнүң адырынга үре-түңнелдиг ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың Улустуң мастери»** «Оваадай» кызыгаарлаттынган харыысалгалыг ниитилелдиң директору **Аяна Борисовна Сааяга** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 138

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты В.Д. Монгушка тыпсырының дугайында

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууннуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** Сүт-Хөл кожуун чагыргазының херектер эргелекчизи **Вера Доржуевна Монгушка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 139

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Р.К. Кеденге тыпсырының дугайында

Кадык камгалал адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** Тыва Республиканың Кызыл кожууннуң Каа-Хем суурда кадык камгалалының хоочуну **Роза Кыргысовна Кенденге** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 140

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты П.В. Сосковка тыпсырының дугайында

Иштики херектер органнарынга хөй чылдарда төлептиг албан-хүлээлгези дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** иштики албанның курлавырда полковниги **Петр Васильевич Сосковка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 141

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.М. Сатты шаңнаарының дугайында

Культура болгаш уран чүүл адырынга чедиишкиннери дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Тыва Республиканың Эрзин кожууннуң Культура эргелелиниң начальниги **Анаймаа Манган-ооловна Сатты** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 142

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле С.Н.Балабанованы, А.С. Кажин-оолду, Б.Л. Чурукту шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызының кол специализи **Светлана Николаевна Балабанованы,** Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызының килдис начальниги **Аэлита Седиповна Кажин-оолду,** Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызының республиканың "Эртем-практиктиг медицина төвү" күрүнениң кадык камгалал албан чериниң директору **Байырмаа Лагбучаповна Чурукту** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 143

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Ш.Н. Тахнованы, В.Ш. Тюлюшту шаңнаарының дугайында

Чаа төрүттүнген чашты камгалаарынга көргүскен эрес-дидим чоруу дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** "Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү" кадык камгалалының күрүне албан чериниң эмчизи **Шеңне Николаевна Тахнованы,** "Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү" кадык камгалалының күрүне албан чериниң "Реанимобиль" автомашинаның чолаачызы **Вячеслав Шопур-оолович Тюлюшту** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 144

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.Ш. Күржепейни, Л.О. Чимитти шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** "Республиканың №1 эмнелгези" күрүнениң кадык камгалал албан чериниң офтальмолог -эмчизи **Айлаң Шурулзаевна Күржепейни ,** "Республиканың № 1 эмнелгези күрүнениң кадык камгалал албан чериниң эпидемиологунуң дузалакчызы **Лариса Оюновна Чимитти** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№ 145

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Б.Д. Дондупту шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Тыва Республиканың Кызыл кожууннуң Ээрбек суурда өөредилге хоочуну **Бичен Даржаевна Дондупту** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың сентябрь 9
№146

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың өнчүзүнде турар социал ажаалда шугумунуң бажыңнарының чуртталга оран-саваларында, өскээр көжер ужурга таварышкан болгаш дезип көшкен деп санаттырып турар кижилерни түр када чурттадыр фондуларның чуртталга оран-саваларында база ол ышкаш хөй-ниитиниң чурттаар чериниң чаңгыс өрээлинде хөй кижи чурттап турарда хөй-ниитиниң чуртталга черлеринде чурттап турар хамаатыларга чуртталга оран-саваларының өртээниң хемчээлин тургузарының Чурумунга өскерилгелер киирериниң болгаш Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарының күжүн чидиргениниң дугайында

2011 чылдың март 2 №150 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың ноябрь 11-де №1244 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың өнчүзүнде турар социал ажаалда шугумунуң бажыңнарының чуртталга оран-саваларында, өскээр көжер ужурга таварышкан болгаш дезип көшкен деп санаттырып турар кижилерни түр када чурттадыр фондуларның чуртталга оран-саваларында база ол ышкаш хөй-ниитиниң чурттаар чериниң чаңгыс өрээлинде хөй кижи чурттап турарда хөй-ниитиниң чуртталга черлеринде чурттап турар хамаатыларга чуртталга оран-саваларының өртээниң хемчээлин тургузарының Чурумунуң 3 пунктузунда "2004 чылдың июль 30-де Россия Федерациязының "Хамаатыларның чуртталга черлерин болгаш коммунал ачы-дузаларны төлээриниң байдалдарының болгаш чурумунуң дугайында" №392 доктаалынга" деп сөстерни "Россия Федерациязының 2006 чылдың август 13-те "хөй квартиралыг бажыңга нийти өнчү-хөреңгини ажаарының болгаш удуртулга талазы-биле ажылдар кылган болгаш ачы-дуза чедирген таварылгада чуртталга оран-савазын септээн болгаш ажааганы дээш, хөй квартиралыг бажыңга нийти өнчүнүң ажаалдазы болгаш септелгези чогуур ужурлуг шынар чок болгаш (азы) тургускан үеден көвүдей берген соксаашкыннарлыг, удуртулга талазы-биле ажылдар күүселдезин болгаш ачы-дуза чедирген таварылгада чуртталга оран-савазының септелгези болгаш ажаалдазының өртээниң хемчээлин өскертир Дүрүмнерни болгаш хөй квартиралыг бажыңга нийти өнчүнүң ажаалдазының Дүрүмнерин бадылаарының дугайында" №491 доктаалынга" деп сөстер-биле солуур.

2. Күжүн чидирген деп санаар:

- Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 18-те "Кызыл хоорайга Чаа чыл байырлалының хемчеглериниң планын бадылаарының болгаш Чаа чыл байырлалдарын эрттирериниң болгаш Тыва Республикага Өг-бүле чылының ажыдыышкынын организастаар талазы-биле оргкомитетти тургузарының дугайында" №1083 доктаалын;

- Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың февраль 1-де "2008 чылда күрүне чагыкчыларының даңзызын бадылаарының дугайында" №39 доктаалын;

- Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 6-да "Республиканың "Наадым - 2008" байырлалын эрттирериниң дугайында" №345 доктаалын.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң тургузуунга өскерилгелер киирериниң дугайында

2011 чылдың апрель 26 №259 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң болгаш ооң тургузуунуң чурумун бадылаарының дугайында" 2007 чылдың май 15-те №606 доктаалы-биле бадылаан, Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдиң тургузуунче өскерилгелерни чаа эдилге езугаар дараазында капсырылгада коштунганы-биле бижиир.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың апрель 26-да №259 доктаалынга капсырылга

Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдиң ТУРГУЗУУ

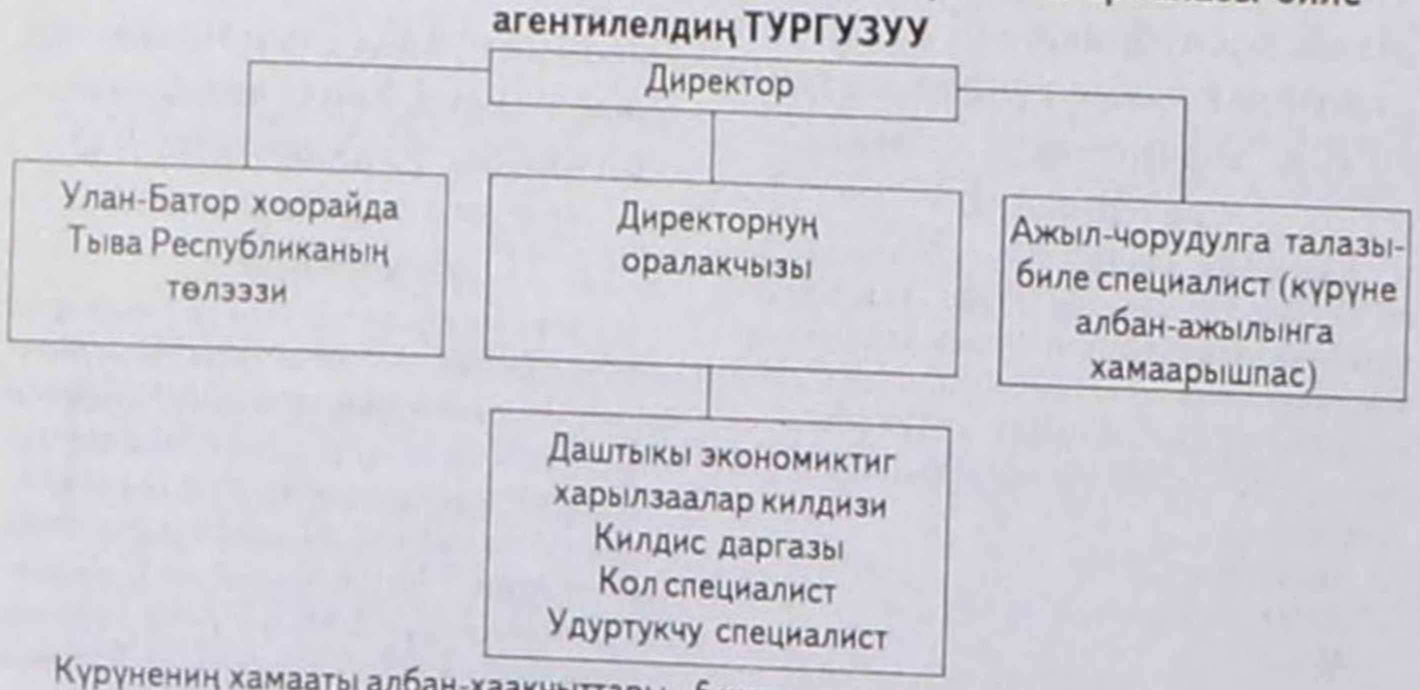

Күрүнениң хамаатгы албан-хаакчыттары - 6 кижи.
Күрүнениң хамаатгы албан-хаакчыт эвес - 1 кижи.

Тыва Республиканың девискээринге инвестиция төлевилелдерин боттандырар талазы-биле Экономиктиг чөвүлелдиң тургузуунче өскерилгелер киирериниң дугайында

2011 чылдың апрель 28 №266 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1.Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 28-те №302 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың девискээринге инвестиция төлевилелдерин боттандырар талазы-биле Экономиктиг чөвүлелдиң тургузуунче өскрилгелерни кир... раазында эдилге-биле бижиир:

Тыва Республиканың девискээринге инвестиция төлевилелдери... боттандырар талазы-биле Экономика чөвүлелиниң СОСТАВЫ

Ш.В.Кара-оол — Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, даргазы;

С.И. Тен — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, даргазының оралакчызы;

А.К.Артына — Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы, секретары;

А.В.Борисов — "Енисейниң үлетпүр компаниязы" ХАН-ниң чиңгине директору (дугуржулга-биле);

А.В.Брокерт — "Улуг-Хем уголь" ААН-ниң Тыва салбырының директору (дугуржулга-биле);

И.Ю. Грейсеров — Тыва Республиканың орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаа сайыды;

А.П. Дамба-Хуурак — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыды;

О.В. Дугур-Сюрюн — Тыва Республиканың чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының сайыды;

В.Д. Кандан — Россияның Үндүрүг болгаш чыылдалар талазы-биле федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле Эргелелиниң удуртукчузу (дугуржулга-биле);

В.Д. Кара-Сал — Тыва Республиканың бойдус курлавырларының болгаш экология сайыды;

Ю.А. Килижеков — Тыва Республиканың саң-хөө сайыды;

Г.Д. Куулар — Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының болгаш Чазак Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунуң оралакчызы — хамаатгы ниитилелди... туттары-биле кады ажылдажылга... девискээр хөгжүлдезиниң эргел... даргазы;

В.И.Лебедев — РЭА-ниң Си... салбырының бойдус курлавырл... комплекстиг шиңгээдилгезиниң ... институдунуң директору (дугуржулга...

А.Г Листков — "Голевская ДРК... ниң чиңгине директору (дугуржулга-...

А.С.Попов — Россия Федерац... Президентизиниң Сибирь федералд... гунда бүрүн эргелиг төлээзиниң Ап... ның Тыва Республика талазы-би... федералдыг инспектору (дугуржулга...

А.М.Потапова — Тыва Респуб... өөредилге болгаш эртем сайыды;

А.М. Саая — Тыва Республиканы... ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыды;

К.Б. Сагаан-оол — Тыва Респуб... үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

Чжао Сяосун — "Лунсин" АА... чиңгине директору (дугуржулга-биле...

М.М. Чульдум — Тыва Респуб... Дээди Хуралының (парламентизини... жет болгаш экономиктиг сайзырал т... биле комитединиң даргазы (дугур... биле);

Е.Д. Шабалинская — Чер иштиниң... вырларын ажыглаар талазы-биле Тыв... публика талазы-биле эргелелиниң уд... чузу (дугуржулга-биле).

2. Бо доктаалды "Тувинская пр... болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чаза... Даргазының бирги оралакчызы С. ...

Инновация программаларының болгаш төлевилелдериниң шилилгезиниң болгаш экспертизазының талазы-биле комиссияның тургузуунче өскерилгелер киириниң дугайы...

2011 чылдың апрель 28 №267 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 27-де №754 доктаалы-биле бадылаан инновация программаларының болгаш төлевилелдериниң шилилге... болгаш экспертизазының талазы-... комиссияның составынче өскерилге... дараазында эдилге-биле киирер:

«Инновация программаларының болгаш төлевилелдериниң экспертизазы... болгаш шилилгезиниң талазы-биле комиссияның СОСТАВЫ

Л.В. Трусова — Тыва Республиканың экономика сайыды, даргазы;

Д.Б. Ондар — Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы, дарганың оралакчызы;

Х.Б.Бадарчи — Тыва Республиканың Экономика яамызының сайгарлыкчы чорук хөгжүлдезиниң талазы-биле департаментизиниң инновациялыг ажыл-чорудулга килдизиниң даргазы, харыысалгалыг секретары;

К.А. Бичелдей — "Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институду" күрүнениң эртем-шинчилелдиг өөредилге албан чериниң директору;

У.Т. Даваа — Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының бирги оралакчызы;

Р.В. Кажин-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыдының бирги оралакчызы;

В.И. Лебедев — Россияның эртемнер академиязының Сибирь салбырының Тываның бойдус курлавырларының комплекстиг шиңгээдилгезиниң институдунуң директору (дугуржулга-биле);

О.Д. Натсак — Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыдының бирги оралакчызы;

Г.С.-Д. Ондар — Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының болгаш экология сайыдының оралакчызы;

О.Х. Ондар — Тыва Республиканың Д... Хуралының (парламентизиниң) деп... (дугуржулга-биле);

С.К. Ондар — Тыва Республиканың ... ажыл-агый болгаш бараан сайыдының ... ги оралакчызы;

С.Ч. Ондар — Тыва Республиканың Д... Хуралының (парламентизиниң) бюджет ... гаш экономиктиг хөгжүлде талазы-... комитеттиң даргазы;

В.М. Павлова — Тыва Республика... Чазааның Даргазының Канцелярияз... болгаш Чазак Аппарадының эконом... хөгжүлде эргелелиниң начальниги;

О.М. Хомушку — Тываның күрүне у... верситединиң эртем ажылы болгаш чо... аразының харылзааларының талазы-б... проректору;

М.М. Чүльдүм — Тыва Республика... Дээди Хуралының (парламентизиниң) б... жет болгаш экономиктиг хөгжүлде тал... биле комитединиң даргазы;

Р.Б. Чысыма — Тываның көдээ аж... агыйының эртем-шинчилел СО РАСХН и... ститудунуң директору (дугуржулга-биле...

2. Бо доктаалды "Тувинская пра... болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааны... Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕ...

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Массалыг информация чепсектеринге соңгулдаларны эң эки чырыткан материал дээш республика конкурузунуң дугайында

2011 чылдың апрель 13 №159/715 Кызыл хоорай

Медээлер чедирерингe болгаш соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын бедидерингe, а ол ышкаш соңгукчуларның (референдум киржикчилериниң) эрге-хоойлу культуразын бедидер талазы-биле кол-кол хемчеглерниң планын күүседиринге, 2011 чылда Тыва Республикага соңгулда технологияларын сайзыраңгайжыдарынга болгаш сайзырадырынга массалыг информация чепсектериниң ролюн күштелдирер сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларын, Тыва Республиканың девискээринде тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш көдээ сумуларның баштыңнарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазының айтырыгларын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын чырыдып турар массалыг информация чепсектеринге эң эки материал дээш республика конкурузун эрттирер.

2. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларын, Тыва Республиканың девискээринде тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш көдээ су... ларның баштыңнарының соңгулдалар... соңгулда хоойлужудулгазының айтыр... ларын болгаш соңгулда комиссиялар... ажыл-чорудулгазын чырыдып турар масс... лыг информация чепсектеринге эң эки ма... териал дээш республика конкурузу... дугайында Дүрүмнү бадылаар.

3. Республика конкурузун эрттирери... чарыгдалдарын Тыва Республикага соңгу... далар болгаш референдумнар организаци... ларының профессионал белеткелин бедиде... риниң болгаш соңгукчуларның эрге-хоо...

...өөредилгезиниң талазы-биле хемчеглерни ...күседири-биле тускайлаан федералдыг ...бюджеттиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле ...ургаар.

4. Массалыг информация чепсектеринге ...ң эки материал дээш республика кон...курузунга тус черниң массалыг информация ...чепсектериниң киржилгезин Тыва Респуб...ликаның девискээр соңгулда комиссиялары хандырар.

5. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының сайтызынга киирер.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2011 чылдың апрель 13-те №159/715 доктаалы-биле бадылаан

Массалыг информация чепсектеринге соңгулдаларны эң эки чырыткан материал дээш республика конкурузунуң дугайында дүрүм

...Конкурстуң сорулгазы болза, соңгукчу...ларның эрге-хоойлу культуразын болгаш ...кейлиг чоруун бедидери, а ол ышкаш ...соңгулда кампанияларының белеткелиниң ...болгаш эрттирип турарының дугайында ...соңгукчуларга долу болгаш шын медээлерни ...эрип турар массалыг информация чепсек...териниң төлээлерин шаңнаары болур.

Конкурстуң сорулгалары:

– Россияның болгаш Тываның ниитилел-...политиктиг амыдыралында болуушкуннарны, ...ң иштинде соңгулда чорудулгазының ...дугайында долу болгаш шын чырыдары;

– Тыва Республиканың ниитилел-поли...тиктиг амыдыралында демократтыг чору...лгаларны сайзырадыры;

– ниитилелдиң ниитилел-политиктиг амы...дыралынче болгаш соңгулда чорудулга...зынга киржилгезинче аныяктарны хаара ...тары;

– соңгулдаларның белеткелиниң болгаш ...эрттирип турарының дугайында бедик мер...гежил-биле болгаш шыны-биле чырыдары;

– ниитилел-политиктиг партияларның, ...соңгулда блоктарының, соңгулдалыг албан...дузаалга кандидататтарның ажыл-чорудул...газын шыны-биле чырыдары;

– соңгулдаларның дугайында хамааты...ларның хөй-нитти санал-оналын шын чыры...дыг;

— бүгү деңнелдиң соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын көргүзери.

II. Конкурсту эрттирериниң негелделери

1. Конкурска киирген соңгулдалар дугайында материалдарга аңгы-аңгы деңнелдиң соңгулдаларын эрттирип турарының дугайында соңгукчуларга шын дыңнадыр, соңгулда эргезин тайылбырлаар, демократияны улам ыңай саңзырадырынга, соңгукчуларның хамааты-эрге-хоойлу кижизидилгезинге, соңгулда эргелерин оларның ажыглаарынга идиг бээр чүүлдер кирер ужурлуг.

2. Конкурска киирер материалдарны журналистер организацияларының удуртукчулары азы массалыг информация чепсектериниң удуртукчулары бадылап киирер.

Конкурска 2011 чылдың апрельден 2012 чылдың мартка чедир үеде өөр материалдарны (ийиден эвээш эвес болгаш 10-дан хөй эвес материалдарны) үндүрген редакциялар, аңгы-аңгы авторлар болгаш (азы) авторлар коллективтери киржип болур.

Конкурстуң түңнелин үндүрүп тура, конкурс комиссиязы материалдарның хүннүң айтырыын чырыдып турарын, оларның профессионал деңнелин, үндүрген түңнелдериниң соңгулда хоойлужудулгазынга дүгжүп турарын, авторнуң туружунуң быжыын, саналды киирген сөс-домааның эвилең-ээлдээн, дылын, стилин, материалдың дээштиин барымдаалаар.

Конкурсче чоруткан материалдарны эгитпес.

3. Чагыг-биле бижээн, халас үндезинге азы кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының соңгулда фондузундан төлээн материалдарны комиссия сайгарып чугаалашпас.

Конкурска материалдарны, аудио болгаш видео бижимелдерни конкурс комиссиязы сайгарып көөр болгаш үнелелин бээр кылдыр 2012 чылдың март 16-га чедир Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче (Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың №18, Чазак бажыңы, каб. 210) чорудар.

4. Конкурска киирген материалдарга кожар чүүлдер: .

-авторнуң дугайында журналистер организациязының удуртукчузунуң азы МИЧ-ниң удуртукчузунуң бадыткааны допчу намдары;

- аудио болгаш видео бижимелдерни киирип тура, информация материалының үнгениниң дугайында эфир шынзылгазын.

5. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының тургусканы конкурс комиссиязы 2012 чылдың март 31-ге чедир конкурстуң түңнелин үндүрер болгаш тиилекчилерни тодарадыр. Конкурс комиссиязының шиитпиринге хомудал турбас.

6. Конкурсту дөрт номинацияларга эрттирер:

- "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларын, Тыва Республиканың девискээринде тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш көдээ сумуларның баштыңнарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазының айтырыгларын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын телевидениеге эң эки чырытканы";

— "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларын, Тыва Республиканың девискээринде тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш көдээ сумуларның баштыңнарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазының айтырыгларын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын радиостанцияга эң эки чырытканы";

— "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларын, Тыва Республиканың девискээринде тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш көдээ сумуларның баштыңнарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазының айтырыгларын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын парлалганың массалыг информация чепсектеринге эң эки чырытканы";

—"Соңгулда комисиязының ажыл-чорудулгазын эң эки чырытканы".

Номинация бүрүзүнге конкурстуң тиилекчизин тодарадыр. Номинация бүрүзүнүң тиилекчизин диплом-биле болгаш 12 муң рубль хемчээлдиг акша-биле шаңнаар.

7. Конкурстуң тиилекчилерин акша-биле болгаш дипломнар-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы шаңнаар.

8. Авторлар коллективинге шаңнал акша тыпсыр апарган таварылгада шаңнал акшаның түңү көвүдевес, а ону Россия Федерациязының Хамааты кодекизиниң 1059 чүүлүнүң 2 пунктузунуң негелделеринге дүүштүр авторлар коллективиниң кежигүннериниң аразынга хуваар.

9. Шаңнал акшаны болгаш дипломнарны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы байырлыг байдалга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннери, массалыг информация чепсектериниң төлээлери олуржуп турда, тыпсыр.

Соңгулдаларга уткуштур

КИРЖИР ЭРГЕЛИГ КАТТЫЖЫЫШКЫННАР

...Тыва Республиканың муниципалдыг ...органнарының төлээлекчи органнарының ...депутаттарының 2011 чылдың декабрь 4-те ...эрттирер соңгулдаларынга, хоорай болгаш ...көдээ черлерниң төлээлекчи органнарының ...депутаттарының соңгулдаларынга соңгулда ...каттыжыышкынынга санаткан дараазында ...политиктиг партиялар, оларның регион ...салбырлары, а ол ышкаш хөй-нитти өске-даа каттыжыышкыннар (даңзыны Россияның Юстиция яамызының Тыва Республика талазы-биле эргелели киирген) 2002 чылдың 06.12-де "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" №67-ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүр киржир эргелиглер:

№	Соңгулда каттыжыышкынының ады	Соңгулда каттыжыышкынының өмүнээзинден бүзүредилге бижик чокка шиитпир хүлээп алыр эргелиг кижилер
	Бүгү-россияның **«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ»** политиктиг партиязы	Вячеслав Викторович Володин
	«Россия Федерациязының Коммунистиг партиязы» политиктиг партия	Геннадий Андреевич Зюганов
	«Россияның либерал-демократтыг партиязы» политиктиг партия»	Владимир Вольфович Жириновский
	«РОССИЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫ» политиктиг партия	Геннадий Юрьевич Семигин
	«Россияның каттышкан **«ЯБЛОКО»** демократтыг партиязы» политиктиг партия	Сергей Сергеевич Митрохин
	ЧӨПТҮГ РОССИЯ политиктиг партия	Николай Владимирович Левичев
	Бүгү-россияның «БАРЫЫН УГЛАНЫЫШКЫННЫГ ХЕРЕК» политиктиг партиязы	Михаил Дмитриевич Прохоров
	«Россия Федерациязының Коммунистиг партиязы» политиктиг партияның Тыва республика салбыры	Николай Иванович Белков
	«Россияның каттышкан **«ЯБЛОКО»** демократтыг партиязы» политиктиг партиязының Тыва Республикада регион салбыры	Галина Ивановна Атаманова
	Бүгү-россияның **«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ»** политиктиг партиязының Тыва регион салбыры	Шолбан Валерьевич Кара-оол
	«Россияның либерал-демократтыг партиязы» политиктиг партияның Тыва регион салбыры	Владимир Александрович Елсуков
	ЧӨПТҮГ РОССИЯ политиктиг партияның Тыва Республикада регион салбыры	Борис Константинович Балчий-оол
	«РОССИЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫ» политиктиг партияның Тыва регион салбыры	Амур Сатович Хоюгбан
	Тыва Республикада регионнуң «Каратэ федерациязы» хөй-нитти организациязы	Владимир Александрович Хорошков
	Россияның иштики херектерниң болгаш иштики шериглерниң хоочуннары хөй-нитти организациязының Тыва регион салбыры	Марат-оол Идамович Ондар
	Нити-россияның «Бүгү-россия «Спортчу Россия» хөй-нитти организациязының Тыва регион салбыры	Сергей Ынаажыкович Ооржак
	Республиканың «Тыва Республиканың футбол федерациязы» хөй-нитти организациязы	Юрий Александрович Килижеков
	Хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилелиниң Тыва Республикада девискээр организациязы	Аляна Черлик-ооловна Салчак
	Россия Федерациязының агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Тыва девискээр организациязы	Владимир Николаевич Суваң-оол
	Россия Федерациязының почта харылзаазының ажылдакчыларының нити-россия профэвилелиниң Тыва девискээр организациязы	Руслана Салчаковна Күжүгет
	«Тыва Республиканың профэвилелдер федерациязы» девискээр каттыжыышкыны	Людмила Ондаровна Бурбучап
22	Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң болгаш эртеминиң ажылдакчыларының профэвилелиниң Тыва Республика талазы-биле регион салбыры	Надежда Ондаровна Охемчик
23	Тыва республиканың «Тибеттиң өңнүктери» хөй-нитти организациязы	Надежда Маадыр-ооловна Очур
24	Тыва республиканың «Тываларның делегейи» хөй-нитти организациязы	Каадыр-оол Алексеевич Бичелдей
25	Бүгү-россияның «Чаңгыс демниг Россияның аныяк гвардиязы» хөй-нитти организациязының Тыва регион салбыры	Елена Мергеновна Монгуш
26	Культура ажылдакчыларының профэвилелиниң Тыва девискээр организациязы	Галина Алексеевна Сюрюн
27	«Россияның Херээженнер эвилели» хөй-нитти организациязының Тыва регион салбыры	Раиса Борисовна Күжүгет
28	«Бүгү-россияның караа четпестерниң Күш-ажылчы Кызыл Тук орденниг ниитилелиниң» инвалидтериниң нити-россия хөй-нитти организациязының Тыва республика организациязы	Аңгыр Байыр-оолович Хертек
29	Нити-россияның «Россияның пенсионерлер эвилели» хөй-нитти организациязының регион салбыры	Татьяна Сатовна Намчак
30	Чер-черге дайыннарның хоочуннарының болгаш инвалидтериниң Тыва Республикада «Дайынчы акы-дуңмалышкы чорук» хөй-нитти организациязы	Юрий Валерьевич Кара-оол
31	Тыва Республиканың диш эмчилериниң хөй-нитти организациязы	Юлия Байыр-ооловна Монгуш
32	Республиканың «Тыва Республиканың самбо федерациязы» хөй-нитти организациязы	Орлан Алан-оолович Сотпа
33	«Бүгү-россияның электропрофэвилелдериниң» Тыва Республикада хөй-нитти каттыжыышкынының девискээр организациязы	Галина Алексеевна Селедцова
34	Россияның иштики херектер болгаш иштики шериглер органнарының дайын хөделиишкиннериниң хоочуннарының ассоциацязы—нити-россия хөй-нитти организациязының Тыва регион салбыры	Валерий Ооржакович Тарыма
35	«Тываның Чогаалчылар эвилели» регионнуң хөй-нитти организациязы	Эдуард Баирович Мижит
36	Бүгү-россияның хоочуннарының «ДАЙЫНЧЫ АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ» хөй-нитти организациязының Тыва республика салбыры	Юрий Валерьевич Кара-оол
37	Тыва регионнуң «Өскүс чаштарга өөредилге черлериниң ассоциациязы» хөй-нитти организациязы	Аида Маадыр-ооловна Дадар-оол
38	Тыва республиканың шериг албанныгларның болгаш эрге-хоойлу камгалаар органнарның курлавырда офицерлериниң «Звезда—Сылдыс» хөй-нитти организациязы	Сергей Саин-Белекович Монгуш
39	Тыва Республикада «Тхэквондо федерациязы» регионнуң хөй-нитти организациязы	Сергей Иннокентьевич Тен
40	Регионнуң «Автомобилистер эвилели» хөй-нитти организациязы	Аян Өргеевич Монгуш
41	Нити-россияның «Бүгү-россияның бойдус камгалал ниитилели» хөй-нитти организациязының Тыва республика салбыры	Владимир Соянович Орус-оол
42	Нити-россияның «Күрүне эрге-чагырга органнарында коррупцияга удур демисел төвү» хөй-нитти организациязының Тыва Республика талазы-биле регион салбыры	Алексей Баирович Дондупай
43	Регионнуң «Каратэ-до Тыва республика федерациязы» хөй-нитти организациязы	Владимир Соянович Орус-оол Валерий Сарыг-оолович Ховалыг
44	Тыва республиканың «Афганистан хоочуннарының эвилели» хөй-нитти организациязы	Леонид Валерьевич Кара-оол
45	Нити-россияның «Россияның армиязынга, авиациязынга болгаш флодунга идиг бээриниң эки тура ниитилели» хөй-нитти-күрүне организациязының Тыва Республикада регион салбыры	Федор Феликсович Злочевский

Билип алыры артык эвес

ПЕНСИЯ АКШАЗЫН КИЖИ БОДУ КӨВҮДЕДИР АРГАЛЫГ

Хамааты кижиниң күш-ажыл пенсиязы үш кезектен: баазалыг, магадылалдыг болгаш чыылдалыг кылдыр тургустунуп турарын билип алыр херек. Ынчалза-даа 2010 чылдан бээр пенсиявыс ийи кезектен тургустунар апарган: магадылалдыг (мында баазалыг кезекти кадып каан) болгаш чыылдалыг.

2002 чылдан бээр Россияга пенсия реформазы эгелей берген соонда, чаа хевир болур — чыылдалыг кезек тыптып келген. Бо чыылдалыг кезек (ЧК) келир үеде алыр пенсияңарны хевирлеп тургузарынга эң улуг рольду ойнаар дээрзин билип алыңар. Ол чыылдалыг кезек баштайгы үеде шалың фондузунуң 2 хуузу турган, оон 3,4 хуу апарган, а амгы үеде 6 хууга дең.

Пенсия акшазы ол ийи кезекче силерниң ажылдап кааныңар шалыңыңар фондузундан албан шилчидер ужурлуг дадывырлардан тургустунар. Ол дадывырларны пенсия фондузунда агар саныңарже силерниң ажыл берикчиңер ай санында камгаладылга кезээнче — 14 хууну, чыылда кезээнче —6 хууну шилчидип турар.

Бо чылдың январь айдан эгелеп камгаладылга кезээнче — 20 хууну, чыылда кезээнче — 6 хууну хевээр, а каттыштыр — 26 хууну шилчидер болу берген. Ындыг болганда пенсияга чедир ажылдаар стажыңар хөй болгаш алыр шалыңыңар улуг болган тудум, дадывырлар хөй кирер. Ынчан пенсияңар улуг болур. Маңаа бир кол чүүл — шалың «ак» болур ужурлуг, «кара» шалың канчапдаа таарышпас, чүге дизе, бо таварылгада ажыл берикчизи силерниң агар саныңарже дадывырлар шилчитпес болгаш пенсияңар немешпес. Ол силерге ажык чок.

Үстүнде адааным хемчеглер дээрге, хамааты кижи келир үеде пенсияны бодууну-биле ажылдап, чыып алыры ол-дур. А ол эвээш түңнүг болур. Оон кырындан пенсияны өстүрер херек! Ынчангаш дараазында пенсияны өстүрер дээш чүнү кылырын ыяк тодарадып алыр херек.

Пенсия улуг хемчээлдиг болгаш амыдыралга чедер болзун дээр болза, ону башкарар херек, а башкарары дээрге — өстүрери ол.

Пенсияның камгаладылгалыг кезээн (ооң иштинде баазалыг кезээн) кижи боду өскертип шыдавас. Ол дээрге бөгүнгү пенсионерлерниң пенсиязын төлээринче үнүп турар акша болгай. А чыылдалыг кезээн башкарып болур, өскээр чугаалаарга, ону өстүрери — бистиң эргевисте.

Пенсияның чыылдалыг кезээ 1967 чылдан бээр төрүттүнген хамаатыларда бар дээрзин демдеглеп каайн. 2002-2004 чылдарда база 1953-1966 чылдарда төрүттүнген эр улуска, 1957-1966 чылдарда төрүттүнген херээжен улуска ол кезекче дадывырларны шилчидип турган болза, 2005 чылдан бээр ону соксаткан. Ол хамаатыларда ам чыылдалыг кезек чок.

Чыылдалыг кезектиң онзагай талазы чүл дизе, ажыл берикчизиниң дадывырлары шилчиткен кижизиниң адынга, ооң агар санынга чыглыр, а кажан пенсия назыны чеде бээрге, чүгле ол кижи алыр, өске кижилерге үлеп, хуваап турбас. Оон аңгыда бир кол шынары — ону өстүрүп болуру азы инвестиция орулгазын ап болуру болур!

Келир үеде пенсиязын кижи канчаар өстүрүп ап болурул? Мында үш орук бар:

а) пенсияның чыылда кезээн күрүнениң эвес Пенсия фондузунче шилчидип алыр херек. Аңаа чыл санында силерниң агар саныңарже санап киирип турар инвестиция орулгазының дузазы-биле пенсияңарны өстүрүп ап болур силер. Бир эвес ону кылбаан болзуңарза, силерниң чыылдаларыңар күрүнениң пенсия фондузунда (КПФ) чыдар болгаш оларны күрүнениң башкарыкчы компаниязы (КБК) болур «Внешэкономбанк» (ВЭБ) башкарып турар. Бо компания боттарының пенсия акшаларын башкарбайн, күрүнениң пенсия фондузунда тудуп алган турар «ыыт чоктар» (азы орустап «молчуны») деп улустуң акшаларын башкарып турар дээрзин сагындырып каайн. Бо таварылгада орулга аажок эвээш, инфляцияның деңнелин безин ашпайн турар (4-7%). 2005-2008 чылдарда «Внешэкономбанкының» ортумак орулгазы 5,84 хуу болган. Ындыг турбуже Россияның хамаатыларының 86-90 хуузу пензиязын ол банкыдан шимчетпейн турар, күрүне оларны эки орулгалыг компанияларже шилчип алырын сүмелеп турар.

2009 чылдың түңнелинде күрүнениң эвес пенсия фондулары пенсия акшаларындан инвестиция орулгазын 20 хуу ажыг орулганы алган турда, «Внешэкономбанк» инфляциядан чүгле 1 хуу ажыг орулганы алган. Ону хамаатылар эскерип кааш, боттарының чыылдаларын хуу компанияларже идепкейлиг шилчиде бергеннер. Россияда 2,28 млн. кижи күрүнениң башкарыкчы компанияларындан күрүнениң эвес пенсия фондуларынче шилчээн азы оларның саны 2008 чылдан 12 хуу хөй болган.

Күрүнениң эвес пенсия фондулары кижи бүрүзү-биле керээни чарар болгаш аңгы ажылдаар, хандырылганың деңнели бедик, агар санында чыглып турар акшаларның дугайында медээлерни доктаамал бээр (Интернеттен билип ап база болур). Бо чорук улуг орулгалыг компанияже шилчип алыр арганы берип турар;

б) күрүнеден деңге акшаландырарының программазынга киржири. Чыл дургузунда 2 муңдан 12 муң чедир эки тураның дадывырларын бодуңарның пенсия агар саныңарже шилчидериңерге, күрүне ол хире түңнү база шилчидип бээр — 100 хуу орулга-дыр! 10 чыл дургузунда агар саныңарга 240 муң рубль немей чыглы берип болур-дур: 120 муң рубль бодуңарның салган дадывырыңар, база бир 120 муң — күрүнениң кырындан немей салган деткимчези болур.

А бир эвес үш дугаар талазы болур ажыл берикчизи база деңге акшаландырар болза, орулга оон ийи катап хөй болур. Мындыг эки ачы-дузаны кайы-даа чуртта кылбайн турар, чүгле бисте, Россияда, бары ол. Оон аңгыда бодуңарның шилчиткен 120 муң рубль акшаңардан 13 хуу үндүрүг казылдазын күрүне берип турар. Каттыштыр 113 хуу орулганы ап болур-дур силер. Кайы хире ажыктыг-дыр?

Күрүнеден деңге акшаландырыышкынның утказы чүдел дизе, хамаатылар боттары келир үедеги пенсиязын чыырынга (даштыкыда дег), өстүреринге сонуургалдыг болзун дээш саң-хөө деткимчезин көргүзүп турары бо. Ындыг деткимчени күрүне 10 чыл дургузунда кылыр, ооң соонда соксаар.

Бо программага 2013 чылдың октябрь 1-ге чедир кирип ап болур, ынчангаш далашканы дээре, оон башка озалдап болур, ынчан күрүнеден бодуңарның пенсияңарга акша немей ап шыдавайн баар силер.

Оон аңгыда ол акша-хөреңгилер, силерниң шилип алганыңар езугаар фондулар рыногунда (күрүнениң эвес кайы-бир пенсия фондузунда) ажылдаан турар болгаш инвестиция орулгазын силерге эккеп бээр. Ук программаже дадывырларны шилчидерде, бир болза, ажылдап турар чериниң бухгалтериязын дамчыштыр, бир болза, банк таварыштыр мөөңү-биле салып болур. Мындыг эки арганы ажыглаары кымга-даа артык эвес.

Бир онзагай чүүл болза, чыылда кезээн өстүрери (инвестициялыг орулга алыры) камгалаткан кижи пенсияже үне берген соонда-даа уламчылаары. Ол чорук улуг пенсияны чайгаар-ла хандырып турар. А бир эвес ол кижи пенсия назыны четпейн чыткаш, мөчээн таварылгада, чыылда кезээнде чыглы берген акшаларны инвестициялыг орулгазы-биле кады салгакчыларынга хоойлу езугаар дамчыдып бээр. Күрүнениң пенсия фондузунда болза ындыг чүве чок: кижи пенсияже үнген соонда, акша-хөреңгини өстүрери соксаар, а мөчээни-биле кады пенсия база соксаар болгай.

в) ие капиталын (акшазын) пенсияның чыылда кезээн өстүреринче киириштирерин хоойлу чөпшээреп турар. Бо база бир улуг деткимче болуру чугаажок.

Күрүнениң эвес пенсия фондуларының дугайында тайылбырдан кылып көрейн. Бо талазы-биле чонда айтырыглар хөй боол турар.

1998 чылда хүлээп алган №75 Федералдыг хоойлуга дүүштүр бо фондулар дээрге пенсияны чыып, өстүрүп, назы чеде бээрге төлээр талазы-биле ачы-дуза көргүзер тускай хевирниң социал адырның коммерциялыг эвес организациялары болур.

«Күрүнениң пенсия камгаладылгазы бар болгай, а күрүнениң эвес пенсия фондуларының херээ чүл?» деп айтырыг дораан тургустунуп келир. А херектиң ужуру мындыг : сөөлгү чылдарда күрүне хамаатыларынга четчир пенсияны хандырып берип шыдавайн турарында. Бөгүн солуурунуң коэффициентизи (пенсияның шалыңга хамааржыры) Россияда 22 хуудан ашпайн турар. Ол дээрге аажок эвээш. Пенсионер кижи чүгээр, эки чурттазын дээр болза, ол сан 40-ден эвээш эвес турар ужурлуг. А Европа чурттарында ол коэффициент 70 чедип турар. Ылгал кайы хире улуг-дур?

Совет үеде солуурунуң коэффициентизи 60 хуу чедип турган болгаш пенсионерлер эки чурттап турганнар, чүге дээрге, 1 пенсионерге-ле 5 ажылдап турар кижилер онаажып турган. А бөгүн — 1,5 кижи! Бо байдал мооң соңгаар улам дорайтаар деп, эртемденнер санап турар. Ооң уламындан пенсия акша-хөреңгилери чедишпестээн. Маңаа демография, ажыл чокталыр чорук, «кара» шалың база улуг салдарлыг.

Ынчангаш бистиң чуртувус сайзыраан даштыкы чурттарның үлегерин эдерип, хамаатыларга келир үедеги пенсиязын күрүне-биле кады чыып алырын сүмелеп турар. Ол чурттарда пенсия системазы шагда-ла күрүнениң, коллективтиг база хууда деп үш деңнелден тургустунган боорда, хууда система колдаан (хамаатылар пенсиязын боттары чыып алыр) болгаш оларның пенсиязы аажок бедик дээрзин айтыр херек. Чижээ, рубльге деңнээрге: Швецияда ортумак пенсия, эр улустуң — 44 муң, херээжен улустуң — 36 муң рубль; Италияда — 1200-1300 евро азы 42-44 муң рубль; Испанияда — 1030 евро (40 муң рубль), Японияда албан-хаакчыттарның 48 муң рубль боол турар.

Бүгү делегейниң валюта фондузунуң (МВФ) медээзи-биле алырга, сайзыраңгай чурттарда 65 хардан өрү назылыг кижи бүрүзүнге амгы үеде 4-5 күш-ажыл кылып шыдаар кижилер онаажып турар. А 10-20 чыл болгаш ол сан Европа чурттарынга — 1:2,5; Америкага — 1:1,5; Россияга — 1:1,3 кижиге деңнежир апаар деп турар.

Моон көөрге, кырганнарны хандырарынга күрүнениң акша-хөреңгизи эвээш апарган. Ынчангаш, бир талазында, кижилер боттарының күжү-биле пенсиязының хемчээлин өстүрүп алзын дээш күрүнениң эвес пенсия фондуларын тургускан ужуру ол. Хамааты кижи бүрүзү күрүнениң эвес пенсия хандырылгазын алыр эргелиг. Ол сорулга-биле кайы-бир күрүнениң эвес пенсия фондузу-биле керээ чарып алгаш, ажылдавышаан, дадывырларны төлеп тургаш, немелде пенсияны алыр.

Бир эвес хамаатылар пенсия чыылдаларын канчаар-даа башкарбас, бо-ла хевээр Россияның Пенсия фондузунга тудуп алган турар болза, күрүнениң талазындан ындыг идепкей чок хамаатыларны («молчуны») хуу компанияларже албадал-биле шилчидеринден өске орук чок деп бодалды чамдык специалистер чугаалап турар апарган. Ынчан хамаатылар эки компанияларны шилип алыр аргазы чок болу бээр. Бо чүүл пенсия чыылдаларын башкарыкчы компанияларже азы күрүнениң эвес пенсия фондузунче шилчидерин далаштырып келген.

Адак сөөлүнде күрүнениң эвес пенсия фондуларының бирээзи болур «Норильский никельдиң» дугайында кысказы-биле таныштырып көрейн. Бо фонд 1993 чылда тургустунган, ооң үндезилекчизи бүгү делегейде ат-сураглыг улуг бүдүрүлге — Норильскиниң никель комбинады. Ол пенсия рыногунда 16 чыл чедиишкинниг ажылдап турар. Пенсия чыылдаларының хемчээлиниң талазы-биле чуртта 3 дугаар черде турар. Фондунуң бодунуң өнчүзү — 15 млрд. рубль, пенсия чыылдалары — 7 млрд. рубль, пенсия курлавыры — 8 млрд. рубль. 2005-2009 чылдарда каттышкан орулгазы — 55,6 хуу, 2009 чылда орулгазы — 12,96 хуу болган.

Бо фондунуң немелде офизи бистиң республикада 2010 чылдан эгелеп ажылдап турар.

Албан пенсия камгаладылгазының керээзин чарып алырда база деңге акшаландырарының программазынга киржири-биле билдириишкинни бээрде «Норильский никельдиң» немелде офизинге ийи документини — паспорт болгаш пенсия камгаладылгазының полизин (оларның хоолгаларын) ап алгаш келирге четчир, артканын бистиң ажылдакчыларывыс саат чокка кылып бээрлер.

Пенсия чыылдаларын башкарары-биле «Норильский никель» күрүнениң эвес пенсия фондузун шилип алгаш, келир үеде пенсияңарны өстүрүп алыңар! Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Бухтуев кудумчузу, бажың 14, кабинет 10, тел. 2-18-23.

Кара-оол ЛАПЧАА,
эксперт.

ШЫ

Чагаал
аразынд

ЧАМДЫ
БОДАЛД

Амыдыралым мал
малчыннар-биле сыры
заалыг болгаш, чылда
катап болур Наадымны х
биле көрүп чоруур мен. Ы
ук байырлалдың база би
бас кезээ тыва хүреш д
бодалдарымны бижип ке
Сөөлгү чылдарда ты
талазы-биле чаа дүрүмне
тынган болуп турар, он
мөге салыкчыларынга, м
чедир өөретпейн, солуң,
дерге чедир чырытпайн
биле маргыжыышкынна
болу бээр, эпчок тавар
тургустунуп кээр. Шанча
көвүдээнде, мөге салык
ның буруузу, шииткекч
чедир көрбээни-биле
мөгелер аныяк мөгелерг
кан таварылгалар дыка хө
гыя 8, 4 мөге арткан турда
октап, тудуп бээр тавар
мөгелерни эпчок байда
чедирип турар. Чүге ди
салыкчылары дүрүм бил
Тыва хүрештиң төөгүзүнде
октап деп чүве шуут турба
дедир хончулаштырып
окташтырары чугула.
Мөгелерниң алдар-ад
деп турарында база-ла
рыглар хөй. Алдар-аттыг
баштай хүрежир мөгези
алыр деп турда-ла, башт
мөгелерни хүрештиргеш, о
октааны-биле онаглашт
база бар. Мөге кижи шугл
дээш ай-айы-биле беле
келир, а эреңгей чогаатты
дүрүм дээш октадып алыр
сүлдези, хей-аъды бада б
Ат-алдарлыг мөгел
Арзылаң, Начын демде
долузу-биле хандыра
октаарын болдурбайн, мөге
дүрген, кашпагай хүреж
кичээнгей салыры чугула. М
хүрежип турда, кым, кымны
хүрежип турарын дарый ч
ры, ат-алдарын, каяа, каш
шүүлгенин чонга тайылб
бээр болза эки. Ылаңгыя м
нар мөгелерни орта билбес б
Мөге кижиниң хүрежирин
нунда күш кирери девиг б
ынчангаш мөгелерниң беди
раш девиири күзенчиг. Ол ы
мөгелер хүрежип тургаш,
боттарын хүндүлежир ужур
Мөгелерни салырда эрг
биле салза кандыгыл? Мөге
кымның-биле-даа хүреж
билбес, а удурланыкчызын
кааш, Тываның тугун долга
девиир, ооң соонда чигир-б
заан чонга үлээр. Чамдык м
лерни көрүп орарга, чонче б
закты даш октаан дег чаж
дыр. Ында база езу-ла бар,
холу-биле адыштааш, чонче
дамчыдып берзе кандыгыл?
чылдан эгелеп 2003 чылга
тыва хүрешти видео-чур
тырттырып келген мен. Оон
винден көрүп орарымга, чо
ээлдек-эвилең, бөдүүн, бүд
мөгелерге Аяс Монгуш, Ма
Монгуш, Начын Монгуш,
Куулар, Аяс Ондар, Алды
Куулар дээш, өске-даа мө
хамааржыр чорду, а ча
кашпагай мөгелер: Кунгаа Н
Вячеслав Монгуш, Бүрбүжук
Аныяк мөгелерниң сан
Андрей Монгуш, Найдан Оо
Седип Ондар, Сүгдер Буян
гаш өскелер-даа кирип тура
Эргим чонум, тыва хү
делегейге делгереп турар б
деп йөрээдим.

Дарый-оол КУУЛ
Тыва Республиканың ке
ажыл-агыйының алдар
ажылдакчызы

БАЙ-ТАЙГАВЫС – БАЙЛАК ЧУРТУВУС...

Кожуун байырлалындан допчу фоторепортаж

ХИНДИИНДЕ ХИР ЧОК...

Сентябрьның 9-10 хүннеринде харлаан Бай-Тайга кожууннуң бын көвей ажы-төлү — арабатылары байырлалда шупту лып келдивис. Агаар-бойдус магалыг: чылыг, чырык. «Хиндие хир чок» деп чугаалажыр р чүве, ол хире кааң, аяс.

Николай Өлзей-оол аттыг ьтура бажыңы. Чоокта бо бүе кирбээн улус ооң өскерилн, септеп, каастап кылганын аан эскерер. Чаа клуб тудуп н-биле дөмей деп хөөредип ур. «Бай-Тайганың алдарлыг тизи» хүндүлүг атты алган ажы Анжелика Монгуш сцен Тываның бүгү артистериниң үнээзинден клубту мынчаар аш, чылыг, чырык кылдыр кы бергени дээш өөрүп четтиргекожууннуң Төп Культура жыңының директору **Роберт акчаага** илеретпишаан, суй ээн сөңнеди.

Фойеде Бай-Тайганың алдарыг оолдар, кыстарының чурукын аскан стендилер-ле эмге. **Бай-Тайга** — уран-шевер, арган мастерлерниң чурту рзин ол-ла фойеде ярмаркаелге бадыткал турар.

Культура бажыңында чыылган онну байырлыг хуралче чалай ди.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Бай-Тайга кожуун чагыргазы даргазы **Михаил Сеньович Монгуш** чыылган га кожууннуң тургустунгадан бээр 70 чыл ою-биле база чыннар Наадымы—2011-биле ыр чедиргеш, кожууннуң л-ишчи чедиишкиннери болчоргаарлы болуп турар мурчылары-биле таныштырды. штыр Тыва Республиканың Чаның Даргазы Шолбан Васьевич Кара-оол байыр чеди- делгереңгей сөс алгаш, Байганың алдар-аттыг оолдар, тарын бирден бир чокка адап, ыг сактыышкынны кылып, налдарны тывысты.

Россия Федерациязының Күе Думазының депутады **Л.К. йгу** байырлалда бай-тайгажыа изиг байыр чедирди.

— Солун стендилерни магаым. Аймак аайы-биле алдарг чаңгыс чер-чурттугларынга скаатккан чорду. Кара-хөлчүе улуу-биле өөрүп четтирдим. үгеттер аймаанга хамаарышкылган стендизи дыка солун, а эки-дир. Кожууннуң 70 чылы ге документиде айтып кааны ыг, а херек кырында Байаның төөгүзү чүс-чүс, муң дар-биле санаттынар. Ону аас алындан, тоолдардан билир Бай-Тайганың херээжен ээзи ууннуң сүлде демдээнде жы аажок төрээн тайгавыскырында ужуп чоруур-дур. канчап чоргаарланмас боор.

Мээң «дазылым» моон үнген, бистер шупту төрел чон бис.

Байырлалда чаңгыс чер-чурттугларымга дуңмам С.К. Шойгу-биле кады үндүрүп алган номувусту белекке эккелдим. Ол үр үеде бижиттинип келген ном, ону чырыкче үндүрүп алгаш, дыка өөрүп тур бис. Каш-ла экземпляр, хөй эвес ном чүве, чартык кезиин Тывада эккелдим. Презентациязынга Сергей Кужугетович-биле кады кээр бис. Амдыызында бо номну кара-хөлчүлеримге бээрин чөпшээреп көрүңер. Бо номнуң уланчызын силер бижиир силер. А тээлижилерге бичии уруглар ойнаар шөлчүгешти бүгү дериг-херексели-биле белекке берип тур мен. Оон аңгыда сенатор А.В. Пиманов-биле кады дээди өөредилге черлериниң эң эки өөредилгелиг студентилеринге дуза-деткимче кылдыр айда 2 муң рубльди бээр деп дугуруушкан бис.

База катап байырлал-биле, эргим чонум. Келген санымда-ла чер-чуртувустан улуг энергияны ап чанар болгаш, аргалыг-ла болза, доктаамал кээп турарын бодаардыр мен. Силер бүгедеге четтирдим. Бай-Тайганың ээзинге четтирдим.

«Чаңгыс демниг Россия» партиязының төлээзи Шолбан-оол Советович **Иргит** бодунуң өг-бүлезиниң өмүнээзинден байыр чедиргеш, кожууннуң чеди сумуларындан хөй ажы-төлдүг үш-үш өг-бүлелерге (21 өг-бүлеге) 105 муң рубльди деткимче кылдыр берди.

Бай-Тайга кожуун чагыргазының хүндүлүг бижиктери-биле хууда сайгарлыкчылар В.К. Минеев, Н.О.Салчак, Ч.С.Салчак оларны шаңнаан. «Бай-Тайга кожууннуң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атка Кара-Хөлден Александр Думен-оолович Иргит, Тээлиден Владимир Байырович Салчак, Кызылдан Тываның болгаш Россияның Улустуң артизи Люндуп Иргитович Солун-оол болгаш өскелерге-даа тывысты. «Бай-Тайга—70» деп юбилейлиг медаль-биле кожууннуң чеди сумуларындан хоочуннар шаңнаткан. Оларның аразында журналистер Т.П. Хертек биле С.С. Балчыр база киргенин өөрүп демдеглел каарын чөпшээреңер. Тываның Херээженнер чөвүлелиниң даргазы Р.Б. Кужугет Бай-Тайгадан эң идепкейжи авалар С.И. Самбый-оолга, С.М. Уртунайга хүндүлел бижиктерни тывыспышаан, суй белектерни сөңнеди. Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттары М.М. Чүлдүм, У.Б. Монгуш, М.И. Ондар база Кызыл хоорайның төлээлекчилер хуралының даргазының өмүнээзинден Э.К.Чүлдүм олар бай-тайгажыларга хүндүлел бижиктерни тывыскан.

«Бай-Тайганың алдарлыг ажылдакчызы» атты алган Владимир Байырович Салчак үйнүү-биле.

СОЛУН ААЛЧЫЛАР

Россияның болгаш Тываның көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы Өшкү-Саар Аракчаевна **Ооржак**:

— Бежен чыл бурунгаар Мөңгүн-Тайгадан Бай-Тайгаже кылаштап кээп өөренип эгелээн мен. Мени бир дугаар хүлээп алган башкым — Саая Намчылович Долмажап. Тээли ортумак школазынга өөренип кирдим. Үш хонганда шеф чарлаан. «ГАЗ-53» деп машинага олурткаш, кукуруза чыыр силер дээш чорудупкан. Школа чанындан эгелээш, Ээр-Хавакка чедир кускан мен. Кукуруза деп та чүнү ынча дээр чүве?! Тарбагандан өске билир чүвем бар эвес. Ол-ла үелерде чиңге-тараны бир дугаар көрген, бир дугаар чиген мен. Хүлге хөөп каан картошканы база бир-ле дугаар чиген мен. Чиңге-Каъткa чедир аътка ушкарып шедирип каарга, оон улаштыр Мөңгүн-Тайгаже дорттап кылаштап ажып турдувус. Школага өөренип турувуста спорт дендии сайзыраан турган. Ылаңгыя чиик атлетика, чадаг чарыш, конькилиг чарыжырынга ынак турдувус. Бо юбилейлиг байырлалда бир малчыным эдертип алгаш келдим, бир маңнаар аныяк уруумну эдертип алгаш келдим. Шаанда бодум чадаг чарышка 1-2 дугаар черлерни ээлеп чораан кижи мен, ам мээң эккелген спортчуларым база тииләр-ле болзун, Бай-Тайганың ээзи оларны деткиир-ле болзунам. Мени өстүрүп, өөредип каан шеверлер чуртунга мөгейип тур мен. Бай-Тайганың ачызында 67 харлыг эки амыдырап-чурттап, ажылдап чор мен.

Бо чылыг-чымчак сөстерниң соонда, залга адыш часкаашкыннары үр-ле диңмиттелди. «Мөген-Бүрен» КУБ-туң бүдүрүп үндүрүп турары олбуктарын мөңгүн-тайгажылар белекке берди.

Сценаже Барыын-Хемчик кожууннуң төлээлери үнүп келди: Михаил Салчакович Сундуй-оол, Чыртак-оол Хертекович Дожулаа, Март-оол Хертекович Дансуруң. Үжелээ Барыын-Хемчикте ажылдап-чурттап чоруур-даа бол, үжелээ Бай-Тайганың Көп-Соөк оолдары бис деп чоргаарал-биле чугаалаадылар. Кожазы кожуунда төлептиг ажылдап чоруур бай-тайгажыларын адавышаан (Б.С. Майны, А.Б. Иргит, А.С. Конгар болгаш өске-даа), суй белээн сөңнедилер. Улаштыр Тес-Хемниң, Өвүрнүң, Сүт-Хөлдүң болгаш Кызыл хоорайның аңгы-аңгы организацияларының төлээлери байыр чедирип, белектерни берди.

ИЙЛЕП, САКТЫП ЧОРДУМ...

Эң-не солун аалчыларның бирээзи — Зоя Феоктистовна Манчина башкы. Ол 1934 чылда Кызылга төрүттүнген. Ада-иези — бөдүүн ажылчыннар. Ачазы Феоктистов Устинович Гашков, акызы Андрей Феоктистович Гашков — олар фронтучулар. Оларның аттарын Кызылда Тиилелге комплекизиниң бир дугаар стендизинде алдын үжүк-биле сиилбип бижээн. Оларынга башкы бүгү назынында чоргаарланып чоруур.

Педучилищеге өөренип тургаш, Зоя Гашкова Кызыл-Тайга сумузунга башкылап чеде берген. Школа директору Иван Намчатович Манчын-биле салым-чолу каттышкан. Училищени доозуптарга, беш аныяк кыстарны Бай-Тайга кожуунче чорудкан. Бежекдирзин сумуларже тарады үлепкен. Зоя Феоктистовнаның өөнүң ишти таныжы кысты өскен-төрээн чурту ыраккы Кара-Хөлче эдертип чедире берген. Аныяк башкы өг-бүле Кара-Хөл сумузунуң өзүп-сайзыраарынга канчаар-даа аажок улуг үлүг-хуузун киирген чугаажок. Бичии класстарга өөренип тура, районнуң уран чүүл фестивальдарын сонуургап көөр турган мен. Долбанналган кызыл чаактарлыг Зоя Феоктистовна башкының оруступ-тывалап ырлап турарын көрген, дыңнаан мен.

— Бай-Тайгамны, Тывамны сактып, ийлеп чордум. Чалыы-чараш үем маңаа эрткен болгаш, хамык эш-өөрүм, төрелдерим, коллегаларымны, өөреникчилеримни сактып кээп мен. Москваже 1980 чылда чоруй барган мен. Дедир Тывамче 2000 чылда ээп келдим. Ам уругларым чанында мен, Красноярск крайның Шарыпово суурунда. Сергей Иванович улуг оглум мында Барыын-Хемчикте ыяш ажыл-агыйында ажылдап тур. Уруум Ирина — сайгарлыкчы, ол ательелиг, дааранкычы,быжыкчы-мастер. Хеймеривис Андрей инженер эртемниг. Үш уйнуктарлыг мен — деп, ол чугаалады.

1964 чылдан эгелеп Ак-Довурак хоорай күускомунуң даргазынга З.Ф. Манчина 7 чыыш дургузунда ажылдаан. Ол үеде хоорай аажок өзүп турган. Амгы хоорайны көргеш, муңгарадым дээр болду. З.Ф. Манчина «Бай-Тайга-70» юбилейлиг медаль-биле шаңнатты. Краснояск крайда кандыг амыдырап чоруурун сонуургадым. Тывадан барганнар ында диаспора тургузуп алган. Ак-Довуракка фабриканың директору турган Геннадий Викторович Парамзин Красноярскиде биче бүдүрүлгелиг, ында «ак-довуракчыларны» аажок деткип турарын чугаалады. Тывада бо байырлалда дыка хөй өөреникчилеринге душкаш, амырап турарын башкы чажырбады.

ЧАҢГЫС-ТЕЙГЕ ПАРАД-ЧЫСКААЛ

Тээли суурнуң үстүү талазында Чаңгыс-Тей. Кожууннуң чеди сумузунуң улуг, ак өглерин тиккилеп каан тур.

Кожууннуң 70 чылынга турасккаткан парад-чыскаалга көдээ ажыл-агыйы эргелелиниң начальниги Н.С. Кужугет илеткел кылгаш, хөй мурнакчыларны шаңнап-мактады. Ооң соонда өглер конкурузунуң түңнелин үндүрген. Бирги черни **Кара-Хөл сумузунуң өө** алган. Тиилекчи өг 10 муң рубль шаңналды алды. Ийиги черни кожууннуң **социал-хандырылга эргелели** (удуртукчузу Н.Б. Таргын) ээлээн.

Ында-мында мөөрейлер уламчылап тур. Чадаг чарышка республика чемпиону Ия Кол тиилээн деп чарлай берди. Ол аразында сумуларның бот-тывынгыр артистериниң концерти сценада уламчылавышаан.

2007 чылдан бээр чогаалчы Светлана Самбый-оолдуң тургускан сценарийин езугаар солун конкурстарын бай-тайгажылар чылдың эрттирип чаңчыга берген. Оларның ол дуржулгазы бүгү Тывада тараан. Дук салырынга **Шуй** сумузу тиилээн.Тараа соктаарын эң кыска үеде Шуй сумузу күүсеткен.Чеп эжеринге тиилекчи **Бай-Тал** сумузу болган. Дарганнаарынга база-ла Шуй сумузу тиилээн.

Аът чарыжы Чаңгыс-Терек ховузунга эрткен. Республикада ат-сураа алган Альберт Арбычыгаевич Иргиттиң аъттары эрткен (улуг, аныяк-даа малдар аразынга). Ынчангаш автомашинаны ол шаңналга алган.

Байырлал **64 мөгениң хүрежи**-биле доозулган. Дөрт мөге артканда Эрес Кара-Салды Бай-Тайга күдээзи Маадыр Монгуш октап каар орта, чыылган чон амыраанындан шуут «чалгый» берди. Ынчалза-даа түңнелинде бай-тайгажылар чүгле улуг тынар ужурга таварышкан. Тес-Хемден Сайын-Белек шүгеш, Бай-Тайгага тейлеп сөгүрдү. Шүүлген мөге он муң рубль-биле шаңнатты.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

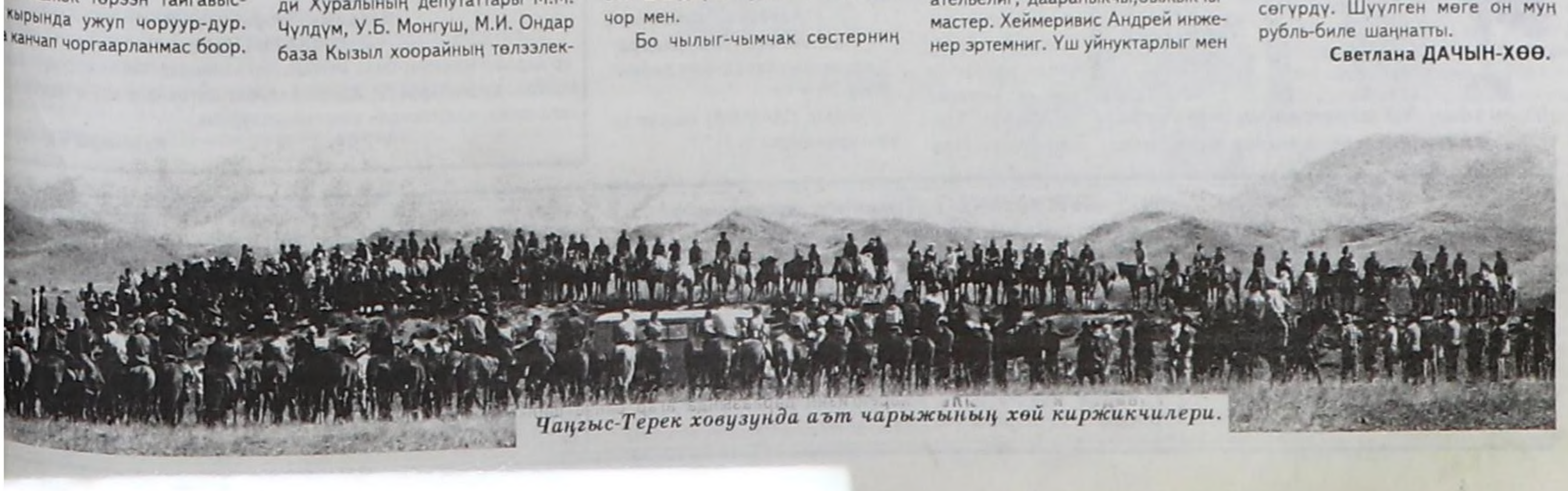

Чаңгыс-Терек ховузунда аът чарыжының хөй киржикчилери.

Спорт спорт спорт

БАШТАЙГЫ УЛУГ ЧЕДИИШКИН

Бо айның 7-8 хүннеринде Татар Республиканың Казань хоорайынга дзю-до хүрешке Россияның янзы-бүрү булуңнарындан алдарлыг мөгелер, улуг тренер-башкылар, эртемденнер, тускай эртемниг специалистер чедип кээп, Россия чемпионадын организастап эрттирген. Аңаа Россияның 61 регионнарындан ниитизи-биле 643 мөге киржип, күжүн шенешкен.

Олардан эр улус — 336, херээжен улус — 307. Бистиң республикадан Сибирь федералдыг округтуң бирги чери дээш маргылдаага база оон-даа өске маргылдааларга чедиишкиннери дээш Ай-Херел Балчакпан (60 килге) болгаш Альберт Монгуш (57 килге) база аныяк мөге Азиана Даңзы-Белек ук чемпионатка киржир эргени чаалап алганнар.

Тренер-башкы Вячеслав Монгуштуң чугаалап турары-биле алырга, 60 кг деңзиге бистиң республикадан ниитизи-биле 52 кижи киришкен. Ай-Херел түңнел хүрешче үнер эрге дээш маргылдаага делегей чергелиг спорт мастери Евгений Кудяковка ойнадыпкан. Ол — "Явара-Нева" деп спортчу клубтуң кежигүнү. "Явара-Нева" клубун Россияның Президентизи турган Владимир Путин боду ажыдып каан. Ында Россияның шыырак дээн спортчулары белеткенип, өөренип турар.

Самбо хүрешке 52 килге Европа чемпиону Альберт Монгуш, деңзизи бичии-даа бол, кончуг аваангыр болган. Кыс улус аразынга мындыг хевирлиг чемпионаттарда Азиана Даңзы-Белек бир дугаар киржип турар. Ол аңаа чедиишкинниг киришкеш, келир үеде шыырак спортчу болур дээрзин бадыткаан. Сибирь регионундан

Ай-Херел Балчакпан биле Азиана Даңзы-Белек.

тыва дзю-до школазының мөгези үшкү черни чаалап алгаш, республиканың адын алдаржыткан.

2008 чылда дзю-до федерациязының президентизи Роберт Доржу шыырак мөгелер Альберт Монгуш биле Ай-Херел Балчакпанны арга-дуржулга кирип алыры биле Японияже өөредип чорутканы оларның улаштыр эки хүрежиринге өөредиг болган.

Ай-Херел Балчакпан — спортчу чедиишкиннеринден аңгыда, амгы үеде Тываның күрүне университединиң экономика факультединиң үшкү курсчузу. Ай-Херелге 2013 чылда Казань хоорайга болуп эртер бүгү делегей олимпиадазынга чедиишкинниг киржирин күзеп каалыңар!.

МӨҢГҮН МЕДАЛЬГА ТӨЛЕПТИГ БОЛГАН

Сентябрь 6-7 хүннеринде Улан-Удэ хоорайга Азия чурттарының аразынга делегей чергелиг хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа 1994-1995 чылда төрүттүнген спортчулар киришкен.

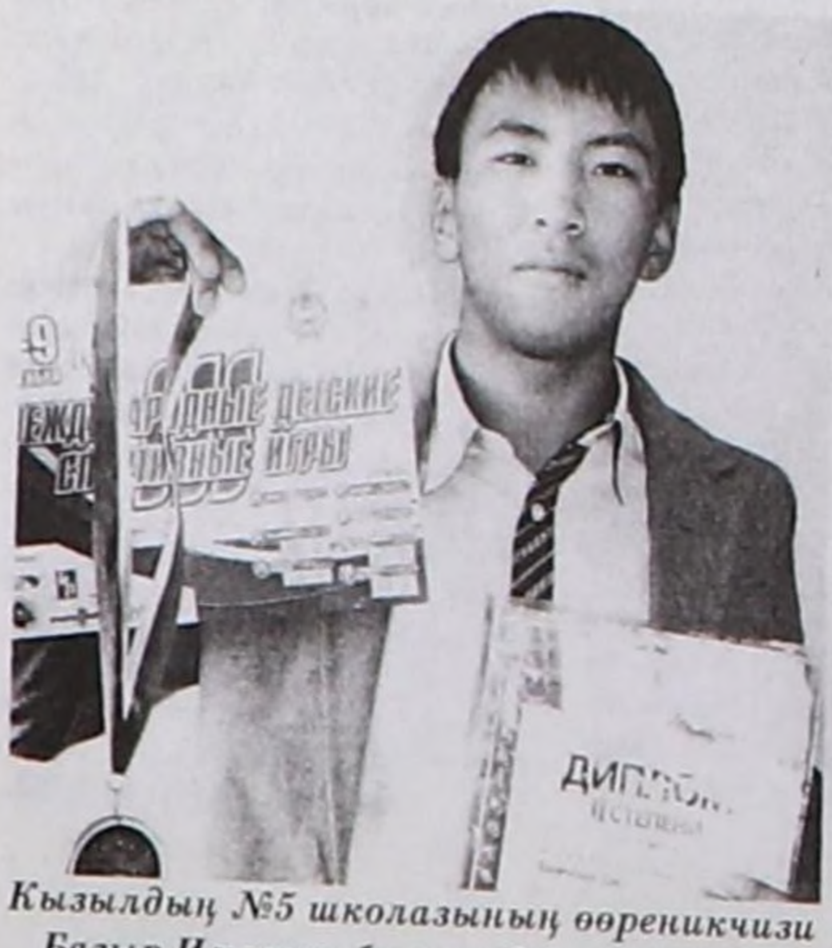

Кызылдың №5 школазының өөреникчизи Базыр Имажап бүзүрелдиг хүрешкен.

Бо делегей чергелиг маргылдаа спорттуң аңгы-аңгы хевирлерин сайзырадыр сорулга-биле Кыдат, Моол болгаш Бурят республиканың аразынга тускай дугуржулга езугаар үш дугаар чыл эртип турары бо. Ук маргылдаага киржири-биле Сибирь регионунуң аныяк мөгелерин чалаан. Аңгы-аңгы деңзи бүрүзүнге хүрежир мөгелер хөй болган. Тренер-башкы Мерген Санааның удуртулгазы-биле бистиң мөгелер аңаа чедиишкинниг киришкен. Кызылдың №5 школазының 11-ги классчызы Базыр Имажап (63 килге) моол удурланыкчыга ойнадып алгаш, ийиги черге төлептиг болган. Ол-ла 63 деңзиге Кызылдың башкы колледжизиниң сургуулу Ак-Сай Өшкү-Саар удурланыкчызынга сан талазы-биле ойнадып алгаш, бешки черни алган. Базыр биле Ак-Сай "Автомобилист" спорт залында тренер-башкы Айдаш Самданның удуртулгазы-биле хостуг хүреш бөлгүмүнде барып, шыырак белеткенип турар. Ынчангаш бо аныяк мөгелерге база оларның тренер-башкыларынга моон-даа соңгаар спортчу чедиишкиннерни, ак оруктуу күзедивис.

Алексей Чамбал-оол, ТР-ниң хостуг хүреш федерациязының күүседикчи директору.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

ТЫВАНЫҢ ТУГУ — ЭЛЬБРУС

Тываның тугу ам база катап Европаның б... Россияның эң бедик шыпшыы болур Эльбрус (... кырынга киискээн.

"Делегейниң 7 бедии -Тыва" команданың кежигүнү Марианна Сурунчап сентябрь 13-те Карачаево-Черкесия талазындан Эльбрус шыпшыынче Россияның, Американың, Англияның альпинистери-биле кады, российжи гидтиң удуртулгазы-биле — шупту 6 кижи үнгеннер. Олар дүнекиниң 3 шакта үнгеш, 11 шак болганда шыпшыкка четкеш, дедир лагерьге кежээкини... бадып келгеннер.

Орус география нииті... Тыва салбырының тугун а... да Маадыр-оол Ховалыг ... шыпшыынга арттырып ка... Ол тук меңгилиг шыпш... хонган, ону ам Марианна С... бадыргаш, Тываже эккел...

Бистиң...

Кадык камгал...

ДҮҮШТҮРҮЛГЕ ЧӨВҮЛЕЛИН... ХУРАЛЫНГА

ТР-ниң Кадык камгалал болгаш социал хөг... яамызының дүүштүрүлге чөвүлелиниң хура... республиканың кадык камгалал адырының ча... газының программазын боттандырар талазы-бил... чылдың 7 айларының дургузунда ооң күүсел... сайгарып көрген. Хуралдың кол айтырыының б... - медицина дузазының стандарттарын шиңгээди...

Регионнарда көргүзүп турар медицина дузазының чүгле шынарын бедидер эвес, а медицина ажылдакчыларының шалың акшазын база өстүрүптүп болур федералдыг стандарттарның күүселдезин хандырар ужурлуг. Федералдыг стандарттарның иштинде аарыг кижини эмнээринге болгаш диагностиканы тургузарынга чугула бүгү медицина процедуралары болгаш аргалары кирип турар.

Федералдыг стандарттарның санаашкыннарынга болгаш шилилгезинге Тываның Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызы Ыяап-ла медицина камгаладылгазының системазынче кирип турар болгаш чурттакчы чоннуң өлүп хоорарының көргүзүүн тургузарынче база эмнелгеге өлүп хоорарынга хамааржып турар аарыгларже угланган. Өскээр чугаалаарга, Россияның Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызының методиказының талазы-биле стандарттарының санаашкыннарын чорудуп турар специалистер чүнүң-даа мурнунда Тывада хорап турар аарыг улустарның (87,5 хуу) аарыгларын шилип ап турган. Ук аарыгларга хан эргилдезиниң, кемдээшкиннерниң, тыныш органнарының, чем хайындырылгазының болгаш оон-даа өске аарыглар хамааржыр. Бо үстүнде айыткан аарыгларның чадалары-биле 2011-2012 чылдарда аңгы-аңгы талаларлыг 25 федералдыг стандарттарны шиңгээдири планда көрдүнген.

Санаашкыннар үезин... чылда медицина дузазы... зери-биле стандарттарны... 2012 чылга бодаарга, эвзэ... өөренип көрген. Ол дээрг... чылын республикага станд... гаар чугула медицина д... шуптузун күүседип шыдава... ганда, келир чылдан эгеле... медицина дериг-херексели... алгаш тургусканының, ме... дузазын көргүзер чуру... шиңгээткениниң, медицина ... рын белеткээниниң соонда... дуп турар хемчеглер-биле... улусту эмнээниниң өртээ де... улгадыр ужурлуг дээрзин ... бырлап турар. Федералды... дарттарны шиңгээдири ре... ликаның онкологтуг планны... болгаш берге байдалдыг а... ларга дүрген дуза чедирип ... бүгү медицина албан черле... көрдүнген.

Стандарттар шиңгээдир... ниитизи-биле 533 млн. 17... рубль планнаттынган, ооң ич... 2011 чылда 227 млн. 409 мун р... 2012 чылда 305 млн. 779 муң р... ЫМК-аның федералдыг ф... зундан август айның төнчү... стандарттар шиңгээдир та... биле хемчеглерге аванс кылд... млн. 576 муң рубль хемчээлди... хөө акша-хөреңгизи кирген. О... ның 36 млн. 184 муң рублин ... профилактика албан черлер... камгаладылга кампанияларын... шилчидер.

Валерия КОНГ...

САДЫП ТУР МЕН

КАМАЗ-5410 автомашинаны, полуприцепти, самосвалд... садып тур мен. Тел. 8-923-547-67-07.

Бии-Хем кожууннуң Шивилиг сумузунуң чурттакчызы, мал ажы... айының хоочуну, улуг кудавыс

Владимир Сюрюн-оолович

ХОВАЛЫГНЫҢ

үр аарааш мөчээни-биле холбаштыр кеннивис Чинчиге, ооң угбала... болгаш дуңмаларынга, авазы Татьяна Сатовнага ханы кадыда... сеткиливис ханызындан илергейлеп тур бис.

Кударалы Балчырла...

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы – 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия – 2-17-91, e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге – 2-03-88, чагаа – 2-17-09, көдээ ажыл-агыйы, очулга – 2-03-87, үлетпүр – 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7400. Чагыг 108. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 17.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакреди..." Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304...
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш масса... коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибир... регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың ... 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары – ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болга... өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.